

Forfatter: Heiberg, Johanne Luise

Titel: Indledning, Varianter og Oplysninger, Registre

Citation: Heiberg, Johanne Luise: "Indledning, Varianter og Oplysninger, Registre", i Heiberg, Johanne Luise: *Indledning, Varianter og Oplysninger, Registre*, udg. af AAGE FRIIS ; ELISABETH HUDE ; ROBERT NEIENDAM ; JUST RAHBEK , 1944, s. 7. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-heibfr08val-shoot-idm140470734841872.pdf> (tilgået 25. april 2024)

Anvendt udgave: Indledning, Varianter og Oplysninger, Registre

INDLEDNING

I "ET LIV'S TILBLIVELSE"

IKKE i den Tanke at skrive mit Levnedsløb til Interesse for Andre, men for at adspredde mit Sind fra en stille og nagende Smerte og derved drage mine Tanker bort fra denne, begynder jeg i denne Aften at nedskrive mit Livs Erindringer, idet jeg haaber ved at gaa tilbage i den forbigangne Tid da at glemme den nærværende." Med disse Ord begyndte Fru Heiberg den 17. Februar 1855 at nedskrive sit Erindringsværk I).

Andre direkte, samtidige Oplysninger om Tidspunktet for og Motiverne til Erindringerens Paabegyndelse foreligger ikke. Senere, da Fru Heiberg i 1870-erne skrev om denne Periode af sit Liv og omtalte "Værket"s Paabegyndelse, havde hun 1850ernes Begivenheder paa saa lang Afstand, at man ikke kan godtage hendes Meddelelser derom 2) uden Forbehold. Allerede det, at hun i 1870erne ikke var paa det rene med, om det var i 1855 eller 1856, hun begyndte Nedskrivningen, tyder paa, at hun ikke mere huskede Tidsomstændighederne. Hun havde nu med Lidenskab koncentreret sig om Forsvaret af Heiberg i hans Strid med Skuespillerne, og dette kan ubevidst have paavirket ogsaa hendes Omtale af Motiverne til, at hun var begyndt at skrive. Der kan dog vel, alt taget i Betragtning, næppe være Tvivl om, at Teaterstriden var Baggrunden for, at hun vendte sig fra Nutiden for at sysselsætte sig med sit tidligere Levnedsløb. Først i Begyndelsen af 1855 traadte hin Strid ind i en afgørende og højst oprivende Fase 3); Høedt nægtede at medvirke i "Hamlet", hvad den 19. Januar 1855 fremkaldte den Demonstration af Michael Wiehe, der medførte, at Heiberg idømte ham en disciplinær Bøde. Wiehe protesterede og indankede Sagen for Kultusministeren, som lod Bøden bortfalde, men iøvrigt gav Heiberg Medhold. Ministeriets Afgørelse blev 15. Februar meddelt Wiehe i en Skrivelse fra Heiberg, ledsaget af nogle meget skarpe Bemærkninger. Efter Bødesagen og blodigt saarende Ytringer fra saavel Wiehes som Heibergs Side maatte enhver personlig Berøring mellem Wiehe og Ægteparret * * * 8 Heiberg være ophørt 1). Maaske netop foranlediget heraf paabegyndte Fru Heiberg om Aftenen den 17. Februar sine Erindringer. Hun var forlængst haardt tynget af den aarelange Teaterstrid, og Bruddet med Wiehe har vel bevirket, at hun nu helt tabte Lysten til at virke ved det Teater, som hun endnu i Sommeren 1854 betegnede som et Hjem 2). Hvor nær dette Brud gik hende, er der talrige Vidnesbyrd om i hendes Breve til Heiberg fra Marienbad i Sommeren 1855 3) saavel som i den senere Brevveksling med Krieger 4). Stærkest fremtræder det maaske i det Erindringsværk, som fra nu af, om end med Afbrydelser, kom til at sysselsætte hende Resten af hendes Dage, og hvis Indhold i aldeles overvejende Grad omhandler de Afsnit af hendes Liv, der laa forud for Afslutningen af det lykkelige Teaterliv.

Det var i en Periode, da der lagdes stærkt Beslag paa Fru Heibergs Kræfted ved Teatret 5), at hun begyndte at nedskrive ikke tilfældige, spredte Minder fra svundne Dage, men en *Selvbiografi*. Selv om Fru Heiberg siger, at det var for at adspredde sit Sind, at hun tog fat paa dette Arbejde, er det dog rimeligt, at hun fra første Færd havde en bestemt Hensigt dermed, og dette bekræftes ved, at hun, som Originalmanuskriptet viser, gik til Arbejdet uden i mindste Maade at famle eller vakle ved dets Anlæg og Valget af dets Indhold 6).

De oprindelige Overskrifter til Værkets første Afsnit, "Barndommen" og "Ungdommen" 7) synes hentede fra Biskop J. P. Mynsters efterladte, i 1854 udkomne "Meddelelser om mit Levnet", og det er rimeligt, at dette Værk af en Personlighed, hvis religiøse Livssyn Fru Heiberg delte, med dets uforbeholdne Skildring af Livsvilkaar og personlig Udvikling var hendes Forbillede 8). Men Fru Heiberg vilde ikke blot klarlægge sin egen Livshistorie; hun vilde samtidig rejse et Æresminde for Heiberg. I Skildringen af sit Liv og sin Kunst vilde hun udtrykke sin dybe Hengivenhed og Taknemlighed for Ægtefællen, Følelser, som hun ogsaa tydelig lod fremtræde i de Breve hun skrev til Heiberg fra Marienbad i Sommeren 1854 og 1855 9), altsaa Aaret før og Aaret efter Erindringsværkets Paabegyndelse. Netop nu under den bitre Teaterstrid har * * * * * 9 hun følt Trang til i disse Erindringer at vise Heiberg, hvor meget hun skyldte ham, og hvor meget deres Ægteskab havde betydet for hende. Hun har vel syntes, at det var den bedste Støtte, hun kunde yde ham.

I Marienbadbrevene fremtræder tydeligt en Ængstelse for, at Heiberg skulde glide fra hende, og Arbejdet med Erindringerne blev vel ogsaa et Led i hendes Kamp for at fastholde ham og knytte de løsnede Baand fastere 1). Det har i den Forbindelse Interesse at erindre, hvad A. D. Jørgensen efter Fru Heibergs Død en Gang skrev til Carl Ploug ved Omtalen af netop denne Periode af Fru Heibergs Liv: "Det værste var, at hun så, at H[ei]berg ligesom gled fra hende under trykket af denne situation [*dolgoe O* Teaterstriden], tidligere overvundne svagheder kom op i ham uden, at hun formåede at neutralisere dem. Dette er i alle tilfælde mit

indtryk af alt, hvad der foreligger; selv talte hun ikke herom" 2).

Disse Hovedsynspunkter præger hele Selvbioografien, men iøvrigt er de forskellige Dele af denne, affattede som de blev til højst forskellige Tider, ganske som mange af de Tilføjelser og Rettelser, der efterhaanden kom til under Arbejdet, selvfølgelig paavirket af Fru Heibergs skiftende Sjælstilstande og Stemninger. Ikke mindst af denne Grund er det en nødvendig Forudsætning for fuldt at forstaa Erindringsværket at vinde det nøjest mulige Kendskab til dets Tilblivelseshistorie. Vi giver her nogle sammenfattende Oplysninger derom.

Efter at være begyndt paa I Del (IA 3) nedskrev Fru Heiberg, efter hvad hun senere oplyste, med utrolig Hurtighed Skildringen af Barndomstiden og den første Ungdomsperiode. Det drejer sig vel om Originalmanuskriptets "Første Afsnit", der benævnes "Barndommen", sluttende med Skildringen af "Elverhøi's Opførelse i November 1828 4). Da dette Afsnit var færdigt, gik hun en Aften ind til Fru Gyllembourg, som i sin sidste Sygdomsperiode indtil Sengetid havde sit Leje redt paa Sofaen, og Fru Heiberg læste det, hun havde skrevet, op for den gamle Dame. Det maa antagelig være sket først i 1856 5). Fru Gyllembourg blev stærkt optaget af, hvad hun hørte. "Saa meget dig angaaende, der hidtil har været mig en Gaade," sagde hun, "er mig nu tydeligt og klart. Du maa fortsætte, endelig fortsætte, og læse Mere for mig, alt som det bliver færdigt." Ogsaa Heiberg, som heller ikke forud skal have vidst det mindste om dette Værk 6), fik det nu at høre, og ogsaa han blev stærkt ~~***~~ 10 grebet deraf; især gjorde Skildringen af de gruopvækkende Forhold i Barndomshjemmet et stærkt Indtryk paa ham 1). Fru Heiberg fik derved Mod til at fortsætte, og Arbejdet synes at være skredet hurtigt fremad i den følgende Tid. Af Tidsmærker kan anføres, at Skildringen af Opholdet i det Wexschallske Hjem maa være skrevet før Anna Nielsens Død 20. Juli 1856 2). Forlovelsen med Heiberg og Brylluppet i Slangerup maa ligeledes være beskrevet i 1856, Sølvbryllupsaaret, hvad der fremgaar af Varianten til Side 144, Linie 33. Kapitlet om Sommeropholdet i Hirschholm er formentlig fra 1857, da det i Linie 12 paa Side 154 siges, at Bekendtskabet med Hertz er 25 Aar gammelt, og det vides, at det var 9. April 1832, han for første Gang indfandt sig i det Heibergske Hjem 3). Skildringen af Afskedsfesten for Tscherning maa være fra 1857 og yngre end 13. Maj i nævnte Aar, idet Andræ indtil dette Tidspunkt var Konseilspræsident, ikke blot Finansminister 4). Pariserrejsen er fra 1858 5), og som det efterfølgende viser, fra Begyndelsen af Aaret; Partiet om "Mulatten" (I, 250 ff.) angives nemlig ogsaa at være skrevet i 1858, kort før Fru Heiberg fik Besøg af H. C. Andersen, et Besøg, der maa have fundet Sted i Tiden Marts-Juni nævnte Aar 6). Ogsaa Kapitlet "Bakkehuset" kan antages at være i hvert Fald paabegyndt i 1858, idet Stykket om Clara Schumann blev til 16 Aar efter, at Fru Heiberg modtog Blomster fra hende 15. April 1842 7). Den senere Del af Bakkehuskapitlet og Resten af I. Del er formentlig fra den Periode, da Fru Heiberg ikke virkede ved Teatret (3. Marts 1858-5. Oktober 1859) sandsynligvis fra Begyndelsen af 1859 8).

Da Fru Heiberg ofte er unøjagtig med Tidsangivelser, er Grundlaget for det foran anførte ikke i alle Tilfælde helt sikkert, men de angivne Tidspunkter for Affattelsen af I. Del stemmer godt overens og angiver ca. 70 Tryksider (af Størrelse som 4. Udgaves Tekst) som det, der gennemsnitligt naas i et Aar: i Ledighedsaaret 1858 har hun antageligt skrevet noget mere, i 1859 noget mindre.

Fru Heiberg synes ikke at have gennemrettet Originalmanuskriptet til I. Del (IA) mere end een Gang; man ser aldrig Rettelser i Rettelser, og ej heller nogen fremmed Haand, hverken Fru Gyllembourgs eller Heibergs. Hun ~~*****~~ 11 er begyndt at rette med Blyant, er derefter gaaet over til at bruge blaat Blæk 1) og har rettet det allersidste Parti med stærkt sort Blæk; dog har hun vistnok lejlighedsvis paa sildigt Tidspunkt gjort Indskud med blaat Blæk. Gennemsynets Rettelser og Tilføjelser, der ikke er særlig mange og ikke ændrer manuskriptets Karakter, men i Hovedsagen bestaar i supplerende Oplysninger, skilles herved skarpt ud fra det oprindelige Manuskript, men det synes umuligt nærmere at tidsfæste Rettelserne; de er antageligt foretaget i sidste Del af 1859 og i 1860. En lang Tilføjelse om Opfattelsen af Lady Teazles Rolle 2) er vel fremkaldt af den fornyede Beskæftigelse med denne i Efteraaret 1859 3). Da Fru Heiberg maa have benyttet de Breve, hun havde bevaret, for at foretage en Del af Tilføjelserne, synes Arbejdet at være foretaget hjemme paa Søkvæsthuset og antageligt inden Heibergs Død 25. August 1860. Hun blev nemlig paa Bonderup til 8. Oktober s. A., og det Blæk hun benyttede der, er ganske afbleget 4) og ligner intet i IA. Enkelte Ændringer med sort og blaat Blæk synes dog efter Indholdet at dømme at være fra Tiden efter Heibergs Død 5); de er maaske foretaget kort efter Hjemkomsten fra Bonderup, men allerede i Tiden mellem 21. November og 5. December 1860 har Fru Heiberg overladt sin Veninde Frk. Sille Beyer IA til Afskrift, og der har da ikke været Tid til vidtløftlige Arbejder med denne Sag forinden. Derimod kan hun have eftersendt et og andet Tillæg, hvad Breve fra hende til Frk. Beyer antyder 6).

Sille Beyer fungerede omkring denne Tid som Sekretær ved Fru Heibergs Brevkoncepter 7), og hendes Afskrivning har tilsigtet at faa de ortografiske Fejl rettet. Hun har dog øjensynligt ogsaa haft den Opgave at rette andre formelle sproglige Mangler. Hendes Afskrift blev færdig i Begyndelsen af 1861; i April kan hun ikke mere skrive ordentligt paa Grund af en Lammelse, og 10. September samme Aar døde hun.

3. Juni 1861 overlod Fru Heiberg Vennen Geheimeraad Krieger 8) Sille Beyers Afskrift til Gennemlæsning, og fra nu af giver hendes Brevveksling med Krieger jævnlige Oplysninger om den videre Skæbne af "Værket", som det i Brevene benævnes. Den nævnte Dag skriver hun 9): "Naar De veed, som jeg engang har sagt Dem, at det bestandig har været min bestemte Tanke, at Ingen medens jeg var ilive skulde læse, hvad jeg

saa frit og uforbeholdent * * * * * 12 har nedskrevet om mit Liv, da vil De forstaae min Sky for nu at overlevere dette til Gjennemlæsning; paa den anden Side veed jeg, at det, efter al Sandsynlighed, umuligt kunde benyttes ganske som det er, uden at en kjærlig Haand udsletter og tilføier hist og her. Jeg maa jo altsaa være taknemmelig for at have fundet en saadan Haand, og jeg er det. Læs det altsaa, helst saa strengt, som Deres Venskab for mig tillader det. De veed, at jeg paa dette Punkt ikke vil være ømfindtlig. Om jeg skulde tabe eller vinde i Deres Øine, efter denne Læsning, vil jeg ikke fortryde at have viist Dem, saa godt jeg har kunnet, Gangen i mit Livs Historie, thi jeg veed og troer, at jeg lægger det for en trofast Vens Øine." Af dette Brev synes det at fremgaa, at Krieger ikke blot har bedt om at maatte læse Manuskriptet, men ogsaa har tilbudt at foretage et kritisk Gennemsyn deraf med en fremtidig Udgivelse for Øje. Det stærke Indtryk, Læsningen gjorde paa ham, ser man af en Billet, hun skrev til Fru Heiberg 5. Juni 1) efter at have læst Manuskriptet hele den foregaaende Aften og Nat: "Det er Morgen; Timerne ere forsvundne; jeg ved ikke, hvorledes. Jeg kan ikke gaae i Seng uden at sige et Ord til Dem, men hvilket? Lad det være dette: De er et velsignet, sanddru Menneske! Behøver jeg at sige Dem, at hvad der har rørt mig mest, er d. 3. Novbr. 1830?" 2)

Deres taknemmelige
Fr. Krieger."

Iøvrigt ses det ikke af Brevene, hvad Krieger paa dette Tidspunkt har gjort med eller udtalt om Værket. Efter Sille Beyers Afskrift at dømme har han ikke foretaget nogen systematisk Gennemretning, skønt han har haft Manuskriptet ret længe. Det sandsynlige er vel, at han har regnet med, at Udgivelse laa saa langt ude i Fremtiden, at en Bearbejdelse ikke var fornøden nu. Da Fru Heiberg i 1862 udtalte Ønsket om, at Biskop Martensen, som ogsaa var blevet Medvider, skulde gennemgaa Manuskriptet, synes Krieger at have fraraadet dette 3).

Den paatænkte Læsning af I. Del med Martensen blev der foreløbigt næppe noget af, og Manuskriptet til I. Del har antageligt hvilet i en Aarrække, maaske lige til 1876, da Martensens Gennemgang virkelig fandt Sted, paa et Tidspunkt, hvor en Udgivelse af Dele af Værket var kommet paa Tale 4). Denne Gennemgang er Baggrunden for et indgaaende Gennemsyn af Manuskriptet, som maa være foregaaet inden Udgangen af 1878, idet Rettelserne kendetegnes ved en violet Blæktype, som Fru Heiberg anvendte i, hvad hun skrev i Tiden mellem Foraaret 1876 og Julen 1878; sandsynligvis foregik Arbejdet i sidste Del af 1878. Talrige Overstregninger viser, hvorledes Manuskriptet nu forkortedes, og Udtalelser om Enkelt personer mildnedes i mange Tilfælde. Fremdeles forsynedes Manuskriptet med en foreløbig Inddeling i Kapitler med * * * * * 13 tilhørende Overskrifter, ofte med Mottoer 1). Flere Tillæg, der er kommet til i denne Tid, ses at være afskrevet af Fru Heibergs Veninde 2) Frk. Engelline Verdelin.

Efter at Geheimeraad Andræ havde læst Manuskriptet omkring Begyndelsen af 1880, er det antageligt atter blevet lagt tilside, medens Fru Heiberg arbejdede med Bogen om Heibergs Forældre indtil 1882. I Foraaret 1882 ses Krieger at have gjort Notater i Sille Beyers Afskrift, bl. a. for at skabe mere kronologisk Orden i Stoffet 3), Notater til hvilke der skulde tages Hensyn ved "Afskrivningen" 4). Han maa her have tænkt paa den delvise Afskrift af I. Del, som blev foretaget af Anna Heiberg, Fru Heibergs yngste Adoptivdatter. Det skete formentlig ikke længe efter, i hvert Fald inden Skolebestyrer A.G.Ø.Hauch i 1885 modtog denne Del: IC (bestaaende af Dele af Sille Beyers Afskrift suppleret med Anna Heibergs 5)) til Gennemsyn. I Foraaret 1888 forsynedes IC med en fuldstændig Inddeling i Kapitler 6), og efter A. D. Jørgensens Redaktion blev det Trykmanuskript.

Originalmanuskriptet til II. Del (IIA) blev i det væsentlige til i Tiden mellem Efteraaret 1864 og Foraaret 1867. I de første Aar efter Heibergs Død var Værket ikke blevet fortsat. Fru Heiberg var 1860 til 1862 meget optaget af Udgaven af Heibergs samlede Skrifter og af det Udvalg af Breve fra og til J. L. Heiberg, der udkom i 1862 7). Hun virkede endnu ved Teatret og havde i Foraaret 1861 modtaget de tre Plejebørn, som hun snart efter adopterede. Der var saaledes fuldt op at gøre, og 10. Juli 1861 skrev hun til Krieger 8), at det rimeligvis vilde være længe, før hun atter tog fat paa Beskrivelsen af sit Levned.

Naar Fru Heiberg i 1864 igen begyndte at skrive, sættes det naturligt i Forbindelse med hendes Tilbagetræden fra Teatret i August 9). Som fjernere Baggrund kan nævnes, at V. Bind af Overskous Teaterhistorie, omhandlende * * * * * 14 Tiden 1829-49, var udkommet i Marts samme Aar. Ifølge en senere Tilføjelse af hende selv i Marginen paa en af de første Sider i IIA 1) begyndte hun 3. August 1864; men man maa dog betvivle, at Fru Heibergs Dato er rigtig. Som anført i Varianterne 2) taler Sandsynligheden for, at de oprindelige første Sider i Manuskriptet til II. Del var Udkastet til Kapitlet om Michael Wiehe, hvilket maa være skrevet efter hans Død 31. Oktober 1864. Fortalen, som indleder II. Del, er antageligt skrevet senere end det nærmest følgende, men inden Udgangen af 1864 3). Meget tyder paa, at naar Fru Heiberg nu efter fem Aars Standsning atter fordybede sig i sit Levned, var det under den Stemning af Vemod, som Wiehes Død havde fremkaldt. Hvor stærkt hans Bortgang føltes, ses af hendes Breve til Krieger, af Notater ud for hans Dødsdag i hendes Almanakker fra 1864 og følgende Aar og endelig af Skildringen af hans Sygdom og Død i Livserindringerens sidste Del, nedskrevet i Slutningen af 1870erne 4).

Arbejdet med II. Del synes at have optaget Fru Heiberg meget i de sidste Maaneder af 1864; et Brev til Krieger fra Nytaarstid 1865 viser, at hun da allerede var naaet til Kapitlet om "Kong René's Datter", altsaa til

ca. Side 75. I det oprindelige Manuskript var Omfanget dog noget mindre, da flere af de trykte Partier, som det vil ses af Varianterne, er senere Indskud. "Toget til Hveen 1846" var saa godt som afsluttet ved Begyndelsen af Januar 1866 5), hvilket vil sige, at Fru Heiberg nu var naaet til ca. Side 126. Hun har da formentlig i 1865 skrevet mindre end i det foregaaende Aars sidste Maaneder, og i 1866 var hun øjensynlig ved helt at tabe Lysten til at arbejde videre dermed. 7. August skrev hun til Krieger: "Værket har jeg taget frem og seet lidt paa det og atter lagt det hen. Jeg faaer vist ikke Lyst til at fortsætte det, før De læser et eller andet Parti for mig af det, der alt er færdigt; meer end eengang har dette hjulpet mig til atter at tage fat 6)." Til Martensen, som ogsaa bad hende om at fortsætte, sagde hun, at uden Kriegers Bistand og Opmuntring havde hun for længe siden standset med det hele 7). - 18. Marts 1867 var Fru Heiberg naaet til ca. Side 186 og var altsaa, umiddelbart før hun paa Opfordring igen indtraadte i Virksomhed ved Teatret, nu som Sceneinstruktrice, i det væsentlige færdig med Tiden indtil Heibergs Overtagelse af Teatrets Ledelse i 1849. Slutningen af IIA er dog først skrevet senere 8).

Efter et Gennemsyn ved Krieger ca. 1868/69, hvorunder bl. a. Wiehekapitlet er kommet paa dets endelige Plads 9), har Krieger afskrevet IIA. Færdig ~~*****~~ 15 synes denne Afskrift (IIB) at være blevet i Forsommeren 1870. Det maa være dette Arbejde, han omtaler i et Brev til Fru Heiberg af 26. Juni s. A. 1): "Jeg er i disse Dage i Slutningen af det berømte Manuskript for 1848-1849. Jeg har et Par Spørgsmaal til Deres Hukommelse i den Anledning, som jeg ved Leilighed vil komme frem [med], fordi Deres Beretning ikke ganske stemmer med Overskou, ligeledes et Spørgsmaal, om Casino's Aabning i den Vinter ikke burde være omtalt, da altsaa Konkurrencen indtraadte ved Siden af Rigsdagsindflydelsen." Gennem dette Brev skimter man Formen for Kriegers Samarbejde med Fru Heiberg, en Arbejdsmaade som bekræftes ved lagttagelse af Manuskripterne. Krieger skriver af uden at rette væsentligt andet end de ortografiske og andre rent færdige Fejl. Først senere ændres Realiteter med Fru Heibergs Sanktion, ofte saaledes at Fru Heiberg fører Rettelsen ind i det ene af de to Manuskripter, Krieger i det andet.

Det var dog først, efter at Martensen havde læst IIB i Efteraaret 1876, at denne Del, vistnok i sidste Halvdel af 1878, undergik en systematisk Gennemretning, øjensynligt svarende til den, I. Del paa samme Tid blev underkastet. De faa, ret tilfældige Kapiteloverskrifter suppleredes nu med et større Antal, og en Række Tillæg til IIB blev afskrevet af Frk. Verdellin, vistnok i 1880 2).

Efter at Andræ havde læst Manuskriptet i 1880 og Hauch omkr. Slutningen af 1885, foretog Fru Heiberg saa sent som 5. April 1887 enkelte Rettelser 3), hvorefter hele denne anden Del blev afskrevet af Anna Heiberg. Denne Afskrift (IIC) maa have foreligget til Brug ved Gennemgangen med A. D. Jørgensen og Krieger i Fru Heibergs Hjem 1888, idet A. D. Jørgensens Rettelser, der delvis foretoges ved denne Lejlighed, alle findes heri. Fremdeles blev der med Henviisning til Sidetallene i IIC skabt en fuldstændig Inddeling i Kapitler 4), og IIC blev efter A. D. Jørgensens Slutredaktion Trykmanuskript.

I Slutningen af 1860'erne, efter at Fru Heiberg i det væsentlige havde tilendebragt Originalmanuskriptet til II. Del, forfattede hun Afhandlingen "Er Skuespilkunsten en moralsk berettiget Kunst?", som senere anbragtes i sidste Del (III. Bd. 152-182). I Indledningen til denne Afhandling staar der: "Jeg nedskrev Tid efter anden i de følgende Aar [efter Afskeden i 1864] mine Betragtninger herom, saaledes som jeg nu her vil meddele dem" 5). Den første Redaktion, der brudstykkevis er bevaret 6), kan dog tidligst være paabegyndt ~~****~~ 16 i September 1867 1) og er vistnok blevet færdig i første Halvdel af 1868; det maa være denne, Fru Heiberg sigter til i et udateret Brev til Krieger 2), hvor hun siger, at hun paa hans Ønske lader ham læse "dette ufuldstændige Udkast. Ved selv at gjennemlæse det gruer jeg over de mange Feil, det indeholder, saavel i Form som i Stof. Da jeg idelig er blevet afbrudt, naar jeg sad og skrev, seer jeg, at jeg ofte har gjentaget, hvad alt var udtalt, at det bevæger sig frem og tilbage uden en Ordning af, hvad der bør komme først, hvad sidst. Ofte tales der i første Person istedetfor i anden, men alt dette kan jeg nu ikke faae Tid til at rette. De, min kjære, trofaste Ven, er jo i mange Aar vant til at læse mine skammelige Runer og vil vel med Deres store Øvelse heri komme nogenlunde ud af Mening. Det Hele er nedskrevet, fordi det plagede mig 3), og der er altid det vundet ved et saadant Forhold, at man seer, at den Steen, man troede at kunne løfte, maa man lade ligge". Det var formentlig, efter at Krieger havde læst dette Manuskript, Fru Heiberg fra sit Sommerophold i Norge 11. Juli 1868 skrev 4): "Tak, fordi De med Opmærksomhed har kjæmpet Dem igjennem mit kluddervorne Manuskript. Naar jeg mundtlig taler med Dem, glæder jeg mig til at høre Deres Dom herom, thi De slipper ikke fra mig med at holde Dem selv for "uværdig" hertil. Kan Mænd, som De, ikke finde noget deri, som er for Alle, da duer det Hele ikke, og det er jeg meget tilbøielig til at tro. Gud hjelpe de Udtalelser, som ene kan forstaaes af Kunstnere, uagtet det jo især var dem, der skulde drage Nytte af den Erfaring, hvorpaa den hele Udtalelse beroer, men Dommen over disse Bemærkninger maa de høre af Andre, udenfor staaende, thi at dømme er nu engang ikke deres Sag. Saadanne Udtalelser, som dem jeg heri har tilladt mig, vilde aldrig taales af Nogen, saalænge deres Forfatter fandtes blandt de Levendes Tal, men maaskee de dog fik en Vægt, naar den, der skrev dem, havde været saa beskeden at bortfjerne sig til høiere Egne. Det var derfor med en vis Undseelses-Følelse, at jeg overgav, *selv Dem*, Manuskriptet, netop fordi jeg endnu levede, og derfor bad jeg Dem om først at læse det, naar jeg var reist bort."

Efter at Krieger 23. Februar 1869 havde læst Udkastet op for Martensen 5), takkede denne i de højeste Lovord Fru Heiberg for "disse Betragtninger, der faae et saa stort og eiendommeligt Værd derved, at de tillige ere Selvbetragtninger og Confessioner". Efter hans Overbevisning "bør de nødvendigt udgives *engang*

og ville have et *blivende* Værd, ikke blot i vort Fædrelands Litteratur, men i al Litteratur" 6). Samme Aar forfattede Fru Heiberg, idet hun respekterede talrige Rettelser af Krieger, en ny Version, der i *****-17 April 1870 blev afskrevet af Krieger 1). Det er vel ikke mindst denne Afhandling, Martensen havde i Tankerne, da han nogle Aar senere, under Fru Heibergs Italiensrejse, energisk opfordrede hende til at arbejde videre med Værket. "Hvorledes, kære Veninde, gaaer det da," skrev han, "med Deres egen Selvbio-graphie? Saa vidt det staaer til Dem, bør De ikke forsømme at fortsætte og fuldende. Dette Værk vil faae Betydning i tidshistorisk, i kunstnerisk og i ethisk Henseende. Gid jeg havde det, naar jeg - dersom jeg faaer Tid eller som det ogsaa kan udtrykkes, dersom min Villie og mit Talent ikke er alt for sendrægtigt og uskikket til at overvinde Hindringerne - skal til at skrive om Kunsten og Theatret. Thi heller ikke derfra vil jeg kunne afholde mig, dersom jeg overhovedet skal skrive speciel Ethik" 2). 12. December 1875, da Fru Heiberg atter var i København, skrev Krieger i sin Dagbog: "Martensen drøfter nu Spm. om Skuespil-kunstens Ethik" 3). At det er med Fru Heiberg, og at Genstanden er hendes Afhandling, fremgaar af hendes Brev til Krieger nogle Dage senere 4): "Jeg har forbarmet mig over Martensens Tvivl og Uro og benaadet Skuespil-kunsten med betydelige *Forbehold* ." I hvilken Retning Martensens Indflydelse er gaaet, kan man ikke direkte se af Varianterne, da ingen Rettelser i Manuskripterne kan bestemmes som hidrørende fra ham 5); men Fru Heiberg har selv gjort opmærksom paa, at det ingenlunde var hans Paavirkning i religiøs Henseende, der kastede hendes Tvivl med Hensyn til Udøvelsen af den dramatiske Kunst ind i hendes Sjæl. "Har han," skriver hun, "udøvet nogen Indflydelse herpaa, da har det snarere været ved at moderere end ved at forstærke disse mine Anskuelse" 6). Til Krieger taler hun noget senere 7) om, at Afhandlingen vel kunde "forkortes og i Udtrykkene modereres, men Ulykken er, at De ikke samstemmer med min hele Anskuelse paa dette Punkt og helst ønsker det Hele uskrevet. Forandre min hele Anskuelse paa dette Punkt kan jeg ikke, tvertimod, den styrkes Dag for Dag meer og mere. Lader Vorherre mig leve nogle Aar endnu, kan jeg jo ikke vide, om jeg da kommer bort derfra, men jeg tvivler stærkt herpaa. Jeg siger som Luther: "Her staaer jeg, Gud hjælpe mig, jeg kan ikke andet."" Et lignende Standpunkt indtog hun senere, som vi skal se, overfor A. G. Ø. Hauchs Kritik. Antageligt efter dette Tidspunkt, men sikkert inden Udgangen af 1878 foretoges en ny Afskrift af Afhandlingen, denne Gang af Frk. Verdelin 8).
*****-18

Ogsaa i denne Form blev den baade ved Hauch og A. D. Jørgensen Genstand for adskillige Rettelser, hvorved den afkortedes og i Udtrykkene afdæmpedes, og den fik sin endelige Overskrift: "Er Skuespil-kunsten er moralsk berettiget Kunst?"

Snart efter at Fru Heiberg havde endt Originalmanuskriptet til TI. Del og til den ovenomtalte Afhandling, begyndte hun, meddeler A. D. Jørgensen 1), i Foraaret 1869 paa III. Del (IIIA), om Tiden fra 1849 til 1856 da Heiberg stod i Spidsen for Det kgl. Teater. At beskrive denne Periode, siger hun i en Indledning, der bærer Aarstallet 1869, laa hende paa Hjerte som en hellig Pligt, men hun tvivlede om sine Evner til "med Kraft at tydeliggjøre, hvilken Uret Heiberg i disse Aar var Gjenstand for" 2).

Arbejdets langsomme Fremadskriden, Omredaktionerne og de talrige Rettelser viser, hvor svært dette Arbejde faldt hende. I et Brev til Krieger 1. Juni 1869 skriver hun: "Tro nu ikke, at jeg i denne Tid sidder og er flittig med Værket; Gud hjælpe mig! Ikke et Ord herpaa er skrevet siden Deres Bortreise 3); Tiden er gaaet hen uden Forbrydelse i denne Retning. Jeg troer, jeg maatte indespærres i et eller andet mildt Fængsel for at bringe det tilende, og tidt tænker jeg paa, at alle disse Forhindringer er et Tegn paa, at det ikke skal endes. Jeg veed, hvad De vil sige. "Staa tidlig op!" men hvem kan stride mod en søvnlø Natur?" 4) - Det drejer sig her antageligt om 1. Redaktion af Sæsonen 1849/50 5), som Fru Heiberg ses senere at have gennemrettet med en grøn Blækskrift, hun benyttede i sin Korrespondance i Tiden Maj 1872 til Juni 1873. Beskrivelsen af de følgende Sæsoner er vistnok først paabegyndt, efter at de tilsvarende Hefter af Overskous Teaterhistories VI. Bind var udkommet i Tiden mellem Oktober 1873 og Marts 1874 6), og efter at Fru Heiberg havde taget sin Afsked som Sceneinstruktør i April 1874. Under Udenlandsrejsen, der begyndte i April 1874 og varede til Midten af Juni 1875, havde hun sit Materiale med. Under haard Sygdom havde hun stadig Værket i Tankerne, og hun omtaler i sine Breve til Krieger jævnlige, hvorledes det gaar. Fra Lausanne skriver hun 17. Maj 1874 7): "Jeg ligger, Gud bedre det, *****-19 her i Sengen og læser Overskous Theaterhistorie. Ak, at denne Kalk kunde tages fra mig! Men jeg maa jo læse for siden at kunne skrive, og dog troer jeg, at jeg kommer aldrig levende fra dette Arbejde, og dog vilde jeg ønske, at det var nedskrevet, selv om det var daarligt gjort, thi saa vidste jeg, at jeg ikke kunde gjøre det, og saa fik jeg Ro for disse Tanker, som plager mig Dag og Nat." 13. Juni skriver hun, ligeledes fra Lausanne 1): "Tak for Heftet af Overskous Historie. Dette Hefte er virkelig klarere, mindre vidtløftigt og mere underholdende end de foregaaende. Ved at læse dette Hefte havde jeg det Indtryk, at jeg kunde spare mig mit Arbejde at tage Heiberg i Forsvar og sætte Høedt i det rette Lys for Publikum.... Jeg skriver nu af og til paa Værket, men det gaaer kun langsomt fremad. Ved de store Pauser, jeg har gjort af og til, mærker jeg nok, at der paa flere Steder i Værket staaer Et og det Samme, da jeg jo ofte har glemt, hvad jeg tidligere skrev. En uhyre Skrubbekost maa engang til for at rense dette Kaos. Hvormegen Tid er der ikke alt gaaet tabt ved mit Ildebefindende her, der skulde have været benyttet til, dels at rense, dels at fortsætte." Af en Række Breve fra Rom i Tiden Oktober-December 1874 2) fremgaar, at Fru Heiberg lejlighedsvis arbejder med Værket, men at der ikke kommer noget ud deraf, skønt baade Krieger og Martensen ansporer dertil 3).

Ogsaa fra andet Hold kom Tilskyndelse - om end af en helt anden Art - til Fru Heiberg om at lade det

blive Alvor med Fremstillingen af de syv Teateraar. I Brødrene Brandes' "Det nittende Aarhundrede" fremkom i Aprilheftet 1875 en Artikel af Edvard Brandes: "Et Vendepunkt i dansk Theaterhistorie", der behandlede Høedts Forhold ved Det kgl. Teater og indeholdt et voldsomt Angreb paa Heibergs Teaterledelse og skarp Kritik af Overskous Fremstilling. Efter at have læst den, skrev Fru Heiberg 5. April 1875 til Krieger fra Sorrent 4): "Bjørnsons, som De jo erfarede nu boer her i vor Nærhed, laante mig da Brandes' Tidsskrift, hvor den første Raket gaaer tilveiers for at vaske Høedt hvid og bane ham Vei til Theatrets Directeur. Jeg tilstaaer, at denne Artikel, lumsk og underfundigt skrevet, har optaget mig meget." Senere i Brevet tilføjede hun: "Det piner og plager mig, at en slig Artikel som den hos Brandes ganske skal glide ned som det rene, klare Vand", og hun sendte med samme Brev en Artikel rettet mod Høedt, der dog kun meget ændret, øjensynligt af Carl Ploug selv, tryktes i "Fædrelandet" 13. April under Titlen: "Et Spørgsmaal til Hr. E. Brandes", undertegnet "D-a." 5).

Hjemkommen i Juni 1875 tog Fru Heiberg fat paa Skrivearbejdet med stor Iver, og fortsatte i flere Aar. Om denne Periode fortæller Josepha Martensen, at naar man kom til Fru Heiberg, saa man altid det aflange firkantede *-*-* 20 Bord, som optog en uforholdsmæssig stor Del af hendes temmelig lille Arbejdsværelse, bedækket med Mapper og Papirer, og alt tydede paa, at hun lige havde lagt Pennen fra sig 1). - Senest i Foraaret 1876 er 1. Redaktion af de syv Sæsoner blevet færdige, da alt lige til det sidste er skrevet med sort Blæk, hvorimod Fru Heiberg, som foran omtalt, fra April 1876 og indtil Juletid 1878 ses udelukkende at have benyttet violet Blæk.

Snart efter at være kommet til Ende med denne første Bearbejdelse, maa Fru Heiberg være gaaet i Gang med den omfattende Revision af III. Del, som helt er foretaget med det violette Blæk. Af 1. Redaktion kasseredes hele 1. Sæson, og af de andre indgik kun mindre Brudstykker i den nye Bearbejdelse. Det er formentlig denne Omarbejdelse af III. Del, hvorom Fru Heiberg taler i sit Brev til Krieger fra København 14. Juli 1876: "Ja vist er jeg flittig med Værket. Det voxer og voxer og bliver vel saa tykt, at ingen gider læse den Masse tilende" 2). Omkring Udgangen af 1876 er denne nye Bearbejdelse af de syv Sæsoner antagelig færdig, og i Fortsættelse af den Gennemgang, Martensen sammen med hende havde foretaget af I. og H. Del i Efteraaret 1876, gik man i Begyndelsen af 1877 videre med III. Del (IIIA), hvoraf han skal have bifaldet meget, medens der dog var adskilligt, der ikke tiltalte ham 3). Manuskriptet giver ingen Holdepunkter for, hvad Martensen ønskede ændret; derimod ses det, at Krieger har foretaget en Del Rettelser, dog sikkert senere. Manuskriptet var jo ikke "vasket og rensset" af hans Haand inden Martensens Gennemgang deraf. Det kunde se ud, som om Krieger har tilbudt at renskrive ogsaa denne Del, men at Fru Heiberg har afslaaet det, bl. a. under Henvisning til Kriegers daarlige Øjne. 29. Januar 1877 skrev hun til ham 4): "De er rigtignok rørende god! Hvor troer De, at jeg tør have det paa min Samvittighed, at De skulde bruge Deres Øine til mine Smørier. Tak for Tanken og for Villien!"

Kriegers Gennemsyn af IIIA fandt antageligt Sted senere paa Aaret, og det maa være for dette Fru Heiberg takker i sin Billet til ham af 4. Oktober 1877 5). Selv har hun, vel i sin Optagethed med IV. Dels første Partier (hvorom senere), ladet Manuskriptet til III. Del ligge indtil Sommeren 1878. 25. Juni i dette Aar skriver hun fra Ladegaardsøen i Norge til Krieger 6): "Jeg har begyndt atter at gennemsee de Sæsoner, som Frk. Verdeline skal afskrive, naar jeg kommer hjem. Jeg er færdig med den første, og jeg synes virkelig ikke, at den er saa gal. Vil Vorherre holde sin Haand over Dem, saa at dette engang kan udkomme under Dem og ved Dem, saa vil jeg være rolig. Ak, hvilket Slid har De ikke alt haft hermed! Tak for Deres Udholdenhed og Godhed imod mig!" 5. Juli skriver hun igen 7): "At De i det første *-*-* 21 Brev 1) mener, at kun jeg selv kan rette og forbedre Værket, er ikke saa; det føler jeg stærkt og dybt. En Fremmed maa her træde til, ifald der skal komme Afrundethed i det Hele. Imidlertid sidder jeg nu her og filer, forkorter, udsletter over en lav Sko. Gid det inaa blive til det Keles Bedste. Jeg mærker dog, at det er godt, at sligt ligger hen nogen Tid, saa man kan see paa det med friske Øine." At det stadig er IIIA, der er Tale om, faar man Vished for i Brevet af 12. Juli, hvor hun skriver 2): "Jeg slider fremdeles med de 7 Sæsoner. Jeg skriver om og om, og naar jeg læser det Nye igjennem, synes mig tidt, at det Gamle var bedre. En tragisk Situation. Kortere bliver det; det er altid saameget. Om de Forandringer, De i Deres sidste Brev taler om, skal vi mundtlig tale sammen. Tak, for at De ikke længst er led og kjed af det Hele. De veed, jeg er et Anelses-Menneske. Undertiden er disse indtrufne, undertiden ikke. Saaledes har jeg en Fornemmelse af, at den forreiede Abekat Edvard Brandes med Høedt ved sin Side udarbejder et Livsbillede af mig som Menneske og Skuespillerinde i Lighed med hans tidligere skruede Billeder af andre Kunstnere. Den Tanke, at en saadan Een tidligt eller seent kunde give Offentligheden et Værbillede af mig og Heiberg, gjør, at jeg bevarer min Udholdenhed til selv at fremstille mine Anskuelser og Oplysninger om hine Aar, uagtet jeg maa være forberedt paa, at man snarere vil tro Hr. Brandes end mig." At Brandes' og Høedts Samarbejde har ansporet hende til at fuldføre Værket, især hvad der vedrørte Teaterstriden, antydedes jo allerede i hendes Breve fra Foraaret 1875 3). 6. Juni 1880 skriver hun i Anledning af Edvard Brandes' Bog "Dansk Skuespilkunst" 4) fra København til Krieger 5): "For nogle Dage [siden] kom Martensen til mig for at udtale sin Harme over E. Brandes' "Uforskammethed" i sin Omtale af Heiberg i Anledning af hans Bog.... Jeg har ikke læst den og agter ogsaa at opsætte Læsningen heraf, til Veiret bliver varmere og jeg koldere ligeover for denne Jødetamp, der dømmes alt efter Høedts Recept.... At en saadan Bedømmelse af Heiberg engang vilde komme tilorde, har jeg forud[set], og derfor ere de 7 Saison[er udførligt behandlede i] "Værket" 6)."

Rettelse af ortografiske og andre rent formelle Fejl, er øjensynligt blevet færdig omkring Maj 1879, idet hun 4. Maj 1879 7) ~~*****~~ 22 tilbagesender en Pengeseddel til Fru Heiberg, da hun ikke vil modtage noget for det hende saa kære Arbejde. IIB blev efter ligesom de foregaaende Dele at være gennemset af Andræ og Hauch efter A. D. Jørgensens Redaktion Trykmanuskript. Inddelingen i Kapitler, et for hvert af de syv Teateraar, findes allerede i IIIA, enkelte Tilløb til en yderligere Inddeling har A. D. Jørgensen derimod ladet udgaa 1) med Undtagelse af Overskriften "Marienbad".

I det foran nævnte Brev af 4. Maj 1878 bad Frk. Verdelin om ogsaa at maatte renskrive Slutningen, naar Fru Heiberg var kommet til Ende med sit Skrift. Med "Slutningen" skal forstaaes IV. Del, som Fru Heiberg maa være begyndt paa i 1877, snart efter Afslutningen af de syv Sæsoner; indholdsmæssigt sluttede meget af det følgende sig nøje til det i III. Del behandlede Stof. Om Arbejdet skriver hun til Krieger fra Norge 13. Juli 1877 2): "Jeg maa dog fortælle Dem, at jeg atter har begyndt saa smaat at smøre op for atter til Vinter at slette det Opsmurte ud, ja, det er opmuntrende!!" Til Martensen udtrykker hun sig paa lignende Maade i Brev af 20. September s. A. 3): idet hun føjer til, at hun nu atter gennemlæser, hvad hun har skrevet om Sommeren, da hun "gjerne vilde rette Et og Andet forinden det viser sig for Deres Øine". De Afsnit, Fru Heiberg her tænker paa, er antageligt, hvad der svarer til III. Binds Side 9-76, vel især Kapitlet "Hr. Høedts nye Skole", til hvilket et Manuskript foreligger med Kriegers Paaskrift: 1877 4). For dette Kapitels Vedkommende maa der dog vistnok være Tale om 2. Redaktion, idet der findes Brudstykker af en ældre 1. Redaktion fra Midten af 1870erne, som først var Led i Sæsonen 1854-55 5). 2. Redaktion indgik iøvrigt delvis i en 3. Redaktion, der, som det skønnes efter det violette Blæk, maa være skrevet i hvert Fald inden Udgangen af 1878. Efter disse af Fru Heiberg meget gennemrettede Redaktioner at dømme, maa det da have voldt hende store Kvaler at skrive Høedt-kapitlet. Ogsaa Kapitlet "Lady Macbeth" er iflg. Blækket skrevet og af Fru Heiberg gennemrettet senest i 1878 6). De øvrige Partier af IV. Del bortset fra den foran omtalte Afhandling om Skuespilkunsten maa antages at være skrevet senere. Den indgaaende Omtale af "Maria Stuart" i Brevene til Krieger 25. og 27. Februar 1879 7) tyder paa, at Fru Heiberg da var i Lag med Kapitlet derom (S. 111-117). - I Sommeren 1879, d. 31. Juli, skriver hun til Bispinde Martensen fra Bygdø i Norge 8), at hun er beskæftiget med Tiden omkring Heibergs Død (svarende til S. 118-126). "Jeg bruger ~~***~~ ~~***~~ 23 netop den Stilhed og Ro, som jeg i Sommer her nyder, til at nedskrive denne Periode af mit Liv i mine "Erindringer", og alle Vegne træder Deres elskelige Billede mig her i Møde. Det er for Resten et svært og tungt Arbejde at fremkalde alt dette paa ny. Det slider og river mit Inderste op, saa det ikke er let atter at komme til nogenlunde Ro i Sindet. At det til næste Aar er 20 Aar siden, at De delte denne Smerte med mig, er mig næsten ubegribeligt, saa frisk, saa nær staar det hele for mig i dette Øieblik." Dagen efter, 1. August, skrev hun til Krieger 1): "Jeg selv sidder og beklikker det ene hvide smukke Ark Papiir efter det andet, hvilket skjærer mig i Hjertet, thi for det Meste sletter jeg atter ud om Tirsdagen, hvad jeg skrev om Mandagen, river det kasserede Ark istykker og kaster det i Papiirkurven, idet jeg beder det om Undskyldning for den Medfart, det har været underkastet. Dog, "dette er Verdens Gang, Mamselle", for den, der vil mere, end den formaaer, og har den urimelige Dristighed og endnu mere det spildte Haab at kunne lægge en Alen til sin Høide. Dog, det er ikke let at indskrive sig i det Maadeholdenheds-Selskab, der kræver Afholdenhed fra Pen og Blæk, naar man sidder ene med sine Grublerier og har begge disse Requisiteer ved Haanden. Altsaa, jeg skriver og skriver, hvad let tilsidst kan blive til Deres Byrde og Qval at finde ud af og rette. Dog paa dette Punkt har jeg jo længst bidt Hovedet af al Skam og ladet Dem freidig see ind i mit forkluddrede Værksted, vis paa, at De med overmenneskelig Taalmodighed atter vil trække alle de Søm ud, som jeg med qvindelig Letsindighed har hugget fast med uvant Haand. Lovet være Brama i al Evighed!!!"

Antageligt naaede Fru Heiberg endnu i Efteraaret 1879 til Afslutning af sit Manuskript til IV. Del i dennes oprindelige Skikkelse med, hvad hun da kaldte "Sidste Afsnit i disse mine Optegnelser", et Kapitel, der behandlede hendes syvaarige Virksomhed som Sceneinstruktrice, Rejsen til Udlandet og de følgende Aars Begivenheder, 1879 indbefattet 2), altsaa til, hvad der svarer til III. Binds S. 201 nederst. Man maa antage, at det er dette Manuskript, Martensen gennemgik med Fru Heiberg i den nærmeste Tid efter 18. Oktober 1879 3), og maaske læste Andræ det i Sommeren 1880 4). - Først efter Afslutningen af Arbejdet med Bogen om Heibergs Forældre, der udkom i Efteraaret 1882, kan Fru Heiberg have taget fat paa Manuskriptets sidste Kapitler (svarende til S. 202-11). Paa Værkets sidste Sider omtales Biskop Martensens Død 3. Febr. 1884. Da Krieger paa Omslaget til Manuskriptets sidste Partier har skrevet "1874-1885", maa man antage, at Fru Heiberg i 1885 sluttede Manuskriptet for anden og sidste Gang. Naar A. D. Jørgensen dog paa IV. Bind af 1. Udgave som Slutningsaar for Erindringerne har sat 1882, ~~***~~ 24 forklares det ved, at disse i Virkeligheden slutter med Skildringen af Fru Heibergs 70 Aars Fødselsdag, 22. November 1882.

Den overvejende Del af IVA (indtil III. Binds S. 201) blev afskrevet af Frk. Verdelin, antageligt i 1882, Resten af Anna Heiberg, vistnok i 1885; herved fremkom IVB, der efter Gennemsyn af Hauch og Redaktion af A. D. Jørgensen, som for at lette Oversigten delte de altfor omfattende Kapitler i mindre 1), blev Trykmanuskript.

OFFENTLIGGØRELSEN

Da Fru Heiberg i 1855 begyndte at nedskrive sine Erindringer, havde hun, meddeler hun selv i et Forordsudkast fra Slutningen af 1870erne 2), ikke mindste Tanke om, at de nogensinde skulde offentliggøres; senere, utvivlsomt allerede inden hun havde sluttet I. Del 3), opstod den Tanke, at det muligt kunde ske efter hendes Død, men efter i nogle Aar at have været opfordret af et Par Venner - der kan næppe være Tale om andre end Krieger og Martensen - kom det paa Tale at offentliggøre de to første Dele; A. D. Jørgensen siger, at det var i 1876 4), men Sandsynligheden taler dog for, at det allerede var i 1875 5). Fru Heiberg var nu traadt tilbage fra Virksomheden som Sceneinstruktør, og efter i Sommeren 1875 at være vendt tilbage fra sin lange Udenlandsrejse, havde hun, som det er fremstillet i det foregaaende, med Iver kastet sig over Fortsættelse og Færdiggørelse af Værket, bl. a. under Paavirkning af den skarpe Bedømmelse af den Heibergske Teaterledelse, som Edvard Brandes havde udtalt i "Det nittende Aarhundrede". Det er utvivlsomt med Tanke paa en Offentliggørelse, at Fru Heiberg nu lod den i hendes Værk saa stærkt interesserede Martensen gennemgaa Manuskriptet, saaledes som det i det foregaaende er berørt.

Under 5. Oktober 1876 noterer Krieger i sine Dagbøger 6): "Martensen læser Fru Heibergs Erindringer", og samme Dags Aften skriver Fru Heiberg til ham 7): "Nu have vi læst fra 6 1/2 til 10 1/2 og uagtet den gode Afskrift ere vi kun komne igjennem det halve af den første Beyerske Pakke 8), saa der vil ~~25~~ 25 gaae ikke faa Aftener til, forinden vi kommer igjennem det hele til 48. - Martensen paastod, at det meget interesserede ham, at han var vis paa, at det ogsaa af Andre vilde læses med stor Interesse. I Aften var han af den Mening, at det kunde udgives alt nu; om han vil være af samme Mening naar han kommer videre hen i Manuskriptet, kan jeg ikke vide. - Hans Bemærkninger om Forandringer hist og her maatte jeg bifalde og er meget glad over; hvor svært det end vil blive mig at gjøre disse Forandringer, maa de dog gjøres, det føler jeg." Videre skriver Fru Heiberg, at hun har Indtryk af, at Martensen helst vil være ene med hende under disse Forelæsninger, og hun er glad over, at Krieger ikke stødes. "Gid vi vare færdige hermed, thi det tager paa mig atter at skulle gennemleve Alt dette, og dog er jeg glad over hans Udtalelser i Aften."

I et langt Brev af 15. Oktober 1876 1) gør Martensen nærmere Rede for sine Forslag om Udgivelse: "Jeg har faaet en Idee med Hensyn paa anden Afdeling af Værket, som vistnok maatte ønskes udgivet i Forbindelse med det første 2)... Der bør efter min Formening gjøres en anden Inddeling, hvorved de af os omtalte Vanskeligheder ved anden Deel kunne hæves. Den simpleste og naturligste Inddeling er dog visselig at første Deel indskrænkes til det der angaaer Jomfru Pätges og hvorledes Jomfru Pätges bliver Fru Heiberg. Første Deel bør derfor ende med Deres Bryllup hos gamle Hansen i Slingerup, . Deres huuslige Indretning, Familieliv og Familieforhold. - 2den Deel handler om Fru Heiberg. Den begynder med de høist interessante og fyldige Partier om Fru Heibergs Kunstnervirksomhed, Reise til Paris osv. hvorefter der gaaes over til det Manuscript, vi sidst har læst, hvor der gjøres nogle ubarmhjertige Forkortninger, selv om enkelte Skønheder gaae i Løbet. Paa denne Maade troer jeg at Vanskelighederne ved andet Bind blive hævede. - Tillige foreslaar jeg en pikant Slutning paa 2den Deel 3); at De nemlig paa det sidste Blad siger, at et Spørgsmaal der alt oftere tilforn, til Tider, havde beskieftiget Dem, under den fortsatte Udøvelse af Kunsten og under det fortsatte Samliv med Skuespillere mere og mere paanødte sig Dem med en Magt, der ikke lod sig tilbagevise: Er Skuespilkunsten en moralsk Kunst? Det vil sige: kan den bestaae med de moralske og religiøse Fordringer, der stilles til vor egen virkelige Personlighed? og at De til dette Spørgsmaals alvorligere Overveelse og Besvarelse haaber at kunne give et Bidrag, dersom det forundes Dem at udgive 3. Deel af Deres Værk. Spørgsmaalet maatte fremstilles i en vis Udmaling uden dog at besvares. Jeg for min Deel vilde finde det interessant, at der her blev mindet om Skuespillernes Characteristica i Wilhelm Meister, som den lille Jomfru Pätges læste, men ikke penetrerede, da hun ganske gik op i ~~26~~ 26 Mignon, medens Fru Heiberg nu seer paa Skuespillere og Skuespillerinder med et Øie, der er beslægtet - ikke med Wilhelms eller Mignons men med Forfatterens af Romanen. Ved en saadan Slutning vilde der vækkes Anelser, kastes en Brod ind i Læsernes Sjæle, idet Tæppet falder; ja, mange Læsere ville nu hverken vide ud eller ind. Alle ville med spændt Opmærksomhed vente paa hvad der vil komme naar Tæppet atter løftes i tredje Deel."

I Begyndelsen af det nye Aar blev ogsaa III. Del (IIIA) gennemgaaet, men øjensynligt uden Plan om Udgivelse i den nærmeste Tid. 12. Januar 1877 skrev Fru Heiberg til Krieger 1), at hun om Formiddagen fik Bud fra Martensen ved Fruen, at han vilde ofre 8 Fridage paa hende og Værket, og at han vilde komme næste Dag Kl. 6 for at begynde "Læsningen af Resten" ., "Det er græsseligt, at han skal læse mit Kludderie, inden det er vasket og rensat af Deres Haand, men herved er nu Intet at gjøre. Bare han ikke bliver helt desperat, thi han er ikke vant til at læse mine Runer saaledes som De, saa jeg gyser for, hvorledes det vil gaae. Ja, hvad Fanden vilde jeg paa den Galei! Det er ikke godt at strække sig længere end Ens Tæppe er, og det er det, jeg har gjort og bøder nu for det." I et Brev af 2. Februar 2) meddeler hun Krieger, efter at Gennemgangen af de syv Teateraar er begyndt, at "Martensen har da været hos mig, ydmygt bedende om Forladelse for sin Heftighed. Han talte i høie Toner om, hvad jeg havde leveret, og som jeg burde udgive i levende Live, naar det stærkt private blev strøget. Gud veed, om jeg alligevel nogensinde faaer Mod hertil." - Først 4. April blev de færdige, og Martensen var "elskværdig og tilfreds" 3). Uden Uenighed synes, som det

antydtes i dette Brev, disse Samvær ikke at være løbet af. Josepha Martensen fortæller 4) om Faderens Drøftelser med Fru Heiberg om selvbiografiske Optegnelser, at Værket "interesserede Martensen levende, og meget deraf beundrede han i høj Grad. Men ved Siden af det meget, han bifaldt og var enig med hende i af det, hun meddelte ham af sit Manuskript, var der dog adskilligt, der ikke tiltalte ham. Dels var der det, han fandt alt for vidtløftigt, dels var der Udtalelser, han alvorligt misbilligede og indtrængende bad hende om at slette. Paa flere Punkter rettede hun sig efter ham, men paa andre var hun ubøjeelig. Han var stærkt optaget deraf. Som næsten altid, naar noget satte hans Sind i Bevægelse, kunde han ikke holde det tilbage over for os i Hjemmet, og ofte, naar han i den Periode kom hjem fra sine Besøg hos den ellers saa beundrede Veninde, udtalte han sig dadlende og bekymret hovedrystende om hendes Stejlhed over for hans alvorlige Raad."

Drøftelsen med Martensen er Baggrunden for den foran omtalte indgaaende Gennemrettelse af Manuskripterne, som fandt Sted i Tiden mellem 1876 og ^{** **} 27 1878. Fra denne Periode er ogsaa følgende Fortælle til den paatænkte Udgave af de to første Dele 1):

FORORD

Da jeg i sin Tid (Februar 1855) 2) begyndte at nedskrive Erindringer af mit Liv, havde jeg ikke mindste Tanke om, at der nogensinde skulde blive Spørgsmaal om at offentliggjøre dem. Senere opstod vel den Tanke hos mig, at dette muligen kunde ske efter min Død, da der lidt efter lidt kom Anskuelse frem heri, saa vel i Kunsten som i Livet, der kunde vække Eftertanke, men intet Øieblik faldt det mig ind at udgive dem i levende Live. Imidlertid har jeg alt i flere Aar været opfordret af et Par af mine Venner, som kjendte, hvad jeg her har nedskrevet, til ikke længere at tøve hermed. I første Øieblik gøs jeg tilbage herfor, men efterhaanden gjorde jeg mig fortrolig med Tanken herom; og det af følgende Aarsager: Aarene gaa, det ene efter det andet, og med dem Interessen for en Personlighed, hvis Virksomhed hører Øieblikket til. Mange af dem, der i Aarenes Række have viist mig trofast Venskab, har Døden berøvet mig; mange af dem, der have glædet sig ved min offentlige Virksomhed, ere ligeledes borte, og jeg vilde dog gjerne - inden det er for silde - tale til nogle af dem, der af gammelt Venskab ville lytte til mine Ord, og ikke kun til en ganske ny Slægt, for hvem jeg er fremmed. Altsaa, jeg lader nu en Del af de Skildringer af mine Livserindringer, der hidtil laa gjemte i Mørket af en Bordskuffe, se Dagens Lys. Men idet jeg nu, efter en Del Modstand, bekvemmer mig hertil, beder jeg, at man vil forstaa, at et Menneske, der ganske umiddelbart lader sit Liv, med Erindringens Skove og Marker, Høider og Dale, passere forbi, for ligesom at standse dem et Øieblik og se - med skjærpet Blik - i hvilken Belysning nu Alt stiller sig for Øie og Tanke, at et saadant Menneskes Arbeide maa bedømmes paa en anden Maade end Dens Arbeide, der optræder som Skribentinde af Profession.

Jeg kommer altsaa i Haab om, at der endnu ere nogle tilbage af dem, som, idet jeg banker paa deres Dør, venligt ville sige til mig "Kom kun nærmere! Vikjende dig"! 3) ^{** **} 28 Fra Tiden ca. 1876-78 er ogsaa følgende med Martensens Forslag stemmende Slutningsord til II. Del øjensynligt beregnede paa at ende den paatænkte Udgave af de to første Dele 1).

^{** *}
-- 29

Naar man har fulgt et Stykke Vei med af en Skuespillerindes Liv, da føres Tanken uvilkaarligt, ja, med Magt hen til Goethes berømte Digterværk "Wilhelm Meister"; thi her se vi tegnet med Mesterhaand alle Afskygninger af den Phantasiverden, hvorom her er Tale. Intet mangler undtagen det sidste store Spørgsmaal, - dette forties eller skydes tilbage tilhyllet af et uigjennemtrængeligt Slør. Ikke vidste, ikke anede jeg i min tidlige Barndom, da dette Digterværk kom mig ihænde og gjorde det mægtige Indtryk, at jeg fattige, ukyndige Barn, som blev henrevet af denne nye Verden, disse ubekjendte Skikkelser, at et Teppe rullede op for mig, og at jeg saae som i et Speil den Verden, hvori jeg selv engang skulde udføre en af Hovedrollernes vanskelige, ansvarsfulde Livsopgave. Et Stykke af Veien er nu tilbagelagt, men et betydeligere staar endnu at gjennevandre. De, som føle Interesse ved fremdeles at følge mig, ville, hvis det forundes mig at fortsætte disse Meddelelser, se gennem min lange Erfaring, hvad Dybderne og Høiderne bære for Farer i sig for den menneskelige Sjæls høiere Udvikling. Farer, der føre til det store ofte udtalte Spørgsmaal: Er Skuespilkunsten en moralsk [Herefter har A. D. Jørgensen indsat Ordet: berettiget] Kunst?

Før Iværksættelsen af Planen om Udgivelsen af I. og II. Del ønskede Fru Heiberg dog at høre Andræs Mening og bad ham derfor om at læse Manuskriptet 1). Denne mangeaarige Ven af det Heibergske Hjem kendte sikkert, skriver hans Søn Poul Andræ 2), "af hendes Omtale eller fra selve Manuskriptet store Partier af disse Erindringer længe forinden de udkom, og ved mangen Leilighed have de været Gjenstand for deres Samtale, ogsaa saaledes, at Fru Heiberg, uden maaske ligefrem at meddele Andræ Hensigten med sine Spørgsmaal, har opfordret ham til at udtale sig om Forhold og Personer, som hun vilde berøre i sine Erindringer. Ikke sjelden gjenkjender jeg Andræs Røst, næsten hans Udtryksmaade, i smaa Bemærkninger om politiske Personligheder, om Lehmann til Ex. med "den routinerede Veltalenhed" og "exalterede Begeistring" 3), som gjorde det vanskeligt ogsaa for Andræ at tage ham alvorligt. Vistnok har Andræ ogsaa taget Ordet for Udeladelser og Forkortelser af saadanne Episoder, der forekom ham altfor intime til at indvie Offentligheden i, jeg veed, at Fru Heiberg fulgte hans Raad bl. A. med Hensyn til Skildringen af de sørgelige Forhold i hendes Barndomshjem."

Før Andræ nu omkring Begyndelsen af 1880 læste I. Del, har han dog næppe kendt selve Manuskriptet,

hvad man vel kan udlede af hans Brev til *** 30 Fru Heiberg 6. Januar 1880 1): "Jeg længes ret efter at gjense Dem nu, da jeg har gjennemlæst Manuskriptets første Deel, som paa mange Steder har bevæget mig langt mere, end jeg kan udsige. At min Beundring for Dem kunde voxte, har jeg hidtil betragtet som umuligt, men maa dog nu indrømme, at det utrolige er skeet." At Andræ til Manuskriptet har gjort en Del Bemærkninger, netop af den Art, som Poul Andræ nævner, fremgaar af Varianterne 2), og det maa være efter at have gjort sig bekendt med disse, at Fru Heiberg 31. Januar 1880 i et Brev 3) takkede ham for hans "milde Dom og for [hans] Bemærkninger, som naturligvis ville blive tagne til Følge. - Gid De nu ikke maa trættes ved Fortsættelsen af et Arbejde, som jeg føler, at kun et sandt og opoffrende Venskab vilde paatage sig."

14. Februar s. A. fik Andræ Manuskriptet til II. Del 4), og det er vel herom, han 15. Marts havde en Drøftelse med Fru Heiberg 5). Antageligt har Andræ ved denne Lejlighed udtalt sig med megen Varme om Værkets Indhold, men nu, om ikke før, fraraadet Udgivelsen af Erindringerne i Forfatterindens Levetid 6). Og det er vel Andræs tungt vejende Forestillinger ved denne Tid, Fru Heiberg mindedes i sit Brev til Krieger 27. Juli 1886, hvori hun om Erindringerne skrev 7): "Andræs Ord lyder bestandig for mine Øren; han sagde: "Husk paa, at De har mange Misundere; giv det derfor først ud, naar De ikke mere er til." Dog, vi to have jo talt saa ofte om, hvad der var rettest i denne Sag, og ogsaa hos Dem har jeg altid syntes, at De hældede til Andræs Mening." Om Andræs Stilling til Publiceringen skriver hans Søn 8), at "saa bestemt var Andræ vistnok imod en saadan, at han end ikke sympathiserede med Udgivelsen af det lille Brudstykke, der findes i Festskriftet til Krieger i Anledning af dennes 70-aarige Fødselsdag, hvor fortrinligt end Indholdet forekom ham, anderledes forklarer jeg mig ikke en lille spøgefuld Paaskrift 9), hvormed Fru Heiberg sender ham et Særtryk af dette Afsnit."

Andræ læste i Sommeren 1880 videre i Manuskripterne, antageligt III. Del og maaske ogsaa den endnu næppe afskrevne IV. Del. 5. Juli skrev Fru Heiberg fra Sandefjord i Norge til Krieger 10): "Hvorledes mon det gaar Andræ med det forøgede store Manuskript, jeg gav ham sidste Gang, jeg saa ham? Mig synes, at han modtog det med megen Overraskelse over dets uanstændige *** 31 Omfang." Efter sin Hjemkomst indbød hun Andræ til Middag, for at hun kunde takke ham for den store Tjeneste, han havde vist hende 1). Den Omstændighed, at hun kun i Manuskriptet til I. Del har gjort Bemærkninger, tyder imidlertid paa, at han som foran omtalt allerede i Foraaret havde raadet fra Udgivelse; og at Fru Heiberg allerede da har besluttet at følge hans Raad turde vel fremgaa af, at hun under Sommeropholdet i Norge Juni-August studerer de P. A. Heiberg-Gyllembourgske Breve og altsaa synes at være i fuld Gang med Forarbejderne til Bogen om Heibergs Forældre 2). Fru Heibergs ringe Iver for at læse Edvard Brandes' Bog om "Dansk Skuespilkunst", der udkom i Foraaret 1880 3), peger vel ogsaa i Retning af, at hun har skrinlagt Tanken om i hvert Fald nu at udgive sine Erindringer.

Men da Fru Heiberg i Efteraaret 1882 havde udsendt Bogen "P. A. Heiberg og Thomasine Gyllembourg", der paa en vis Maade kan siges at danne Baggrunden for hendes egne Erindringer, kom Spørgsmaalet om Udgivelsen af disse atter op 4). Dette fremgaar af et "Forord til mit Levnet", i hvis Margin Krieger har bemærket, at det er "skrevet i Sommeren 1883 under en siden opgivet Forudsætning". Det har følgende Ordlyd 5):

Naar jeg nu, efter 28 Aar - saa længe er det siden at jeg begyndte dette mit Livs Optegnelser - paany gjennemlæser alle disse Blade, da griber mig en Forundring over mangt og meget, som jeg har havt Mod at nedskrive, men mest af Alt forundrer mig den Uforbeholdenhed, hvormed jeg udtaler saa meget til min egen Roes, om den Anerkjendelse, som er blevet mig ydet, dels af Publikum og dels af mine samtlige Venner og Bekjendte. Men man maa vel huske paa, at den Aabenhjertighed, hvormed jeg har udtalt mig, saa vel om mig selv som om andre Mennesker og Forhold, laa i, at det, i alt Fald i det Tidspunkt, hvori det blev nedskrevet, ikke et Øieblik faldt mig ind, at det nogensinde skulde trykkes og overgives til Offentligheden. Den Tanke kom først til Liv længe efter det Tidspunkt, hvori mit Levnet blev nedskrevet 6), og 7) hvad den uforbeholdne Maade angaar, hvori jeg omtaler mig selv, da hidrører den derfra, at jeg under Fremstillingen ligesom stod udenfor og betragtede mig selv som en Person i Afstand, En, som jeg skildrede næsten som en Afdød, hvis Liv var sluttet, og som Intet havde at gjøre med den endnu levende Personlighed, der nu førte min Pen. Idet jeg skrev, tænkte jeg ikke paa, hvad man vilde synes herom, ikke paa den kolde, skarpe Kritik, men kun paa at udtale, hvad der boede i mit Indre, kun paa at klare alle de Tanker og Betragtninger, der i Aarenes Løb havde gjæret i mit Sind, og jeg nedskrev dem med Ønsket om, at de skulde fremtræde med den størst mulige Sandhed. Jeg kan høre Nogle sige: "Ja, det var naivt af dig; thi det store Publikum taaler ikke altid den fulde Sandhed. De have en Tilbøjelighed til at lægge til *** 32 og trække fra, alt som det konvenerer deres egen Tankegang om Mennesker og Begivenheder. De stødes let ved et Skriftemaal, der ikke er indhyllt i Slørets Folder; de ønske vel Sandheden, men helst med nedslagne Øjne, ikke med et freidigt, aabent Øjekast. Min Anskuelse har det altid været, den være sig nu falsk eller rigtig, at naar man føler Trang og Lyst til at gjennemløbe sit Liv og gjentage de Tanker, Kampe og Skæbner, man har været underkastet, da bør dette, hvis det for stedse skal indeholde en Lærdom, ske med fuld Aabenhed, uden anden Frygt end den, at Noget kunde indsnige sig af Usandhed og upaalidelig Fantasi. Kan man ikke det, da maa Memoirer opgives; er der ikke i den rene Sandhed nogen Poesi, nogen Lærdom for Andre, ja da er det bedst at lade det Hele fare og hugge sit Livs Erindringer op i Noveller og Skitser. At afholde sig rent fra at føre Pennen, kan være vanskeligt nok, naar det indre Liv ligesom bugner af Minder, der daglig trænge sig

frem med Trang til Udtalelse.

Naar man ikke altid kan fjerne sin egen Person saa langt, at den staar som en Fremmed for vor Betragtning, ja da overfaldes man af en Undseelse, der kan ende med en næsten uhyggelig Følelse ved at beskæftige sig saa længe med sig selv, hvad der jo let faar Udseende af en taabelig Forfængelighed. Mange Anfægtelser har jeg i de senere Aar havt i denne Retning; de have ofte været saa store, at jeg, da det store Manuskript endelig laa færdigt, ofte tænkte, om det ikke vilde være en Lykke, hvis en Ildebrand eller en anden Tilfældighed i et Nu tilintetgjorde det Hele. Men til selv at putte det i Ilden, dertil havde jeg ikke Kraft og som mig syntes heller ikke Ret. Jeg har desuden en vis Taknemmelighedsfølelse overfor dette vidtløftige Arbejde; thi hvor mangan en Gang har det ikke lettet mit trykkede Sind, der blev frigjort ved paa Papiret at udtale, hvad jeg ikke mundtlig kunde udtale for Nogen, af Frygt for ikke at blive forstaaet. Du vil, min Læser, maaske svare: det samme kan jo overgaa dig nu! Ja, visselig, deri har du Ret; men blandt de mange Læsere er der dog maaske nogle, som Skæbnen aldrig har ført i min Nærhed, og som dog ville sige: tal du kun frejdig ud, vi ville forstaa dig! Havde jeg ikke den Tro, at En og Anden kunde drage Nytte af et Levnet som mit, da skulde jeg visselig have Kraft til at tilintetgjøre det Blad for Blad.

Fra en lidt senere Tid, vistnok Foraaret 1884, hidrører følgende Udkast til "Slutningsord til det hele Værk" 1):

Da jeg i Vinteren 1883-84, altsaa i mit 72. Aar, paany gjennemlæste mine igjennem en saa lang Aarrække og i saa forskellige Stemninger nedskrevne Livserindringer, blev jeg ofte betænkelig og urolig, ikke fordi jeg i noget Punkt har forandret mine Anskuelse, men jeg spurgte mig uvilkaarlig selv: hvorledes vil Verden dømme om den Frimodighed og Aabenhed, der lyser ud af det Hele? Hvad vil man tænke om de uforbeholdne Domme, jeg ikke sjelden har udtalt? Vil Verden paaskjønne den Oprigtighed, den Fortrolighed, hvormed jeg træder den imøde? Jeg veed det ikke; men jeg haaber, at man ikke vil kunne miskjende den Sandhedskjærlighed, som har besjælet mig, og man vil vel ogsaa forstaa, at jeg baade paa min Husbonds og mine egne Vegne har følt en stærk Opfordring til at udtale mig om mangt og meget. Men vilde jeg skrive, maatte det blive i den Uforbeholdenhedens og Frimodighedens Aand, hvori det er sket.

Lad mig endnu kun tilføie: Alderdommen er mild, bør i alle Tilfælde være det. I mit ^{*}33 Hjerter har jeg forlængst tilgivet alle dem, der have forvoldt mig Uro og Smerte, og der staar nu kun tilbage at udtale min Tak til de Mange, der have forstaaet mig, i Kunsten, i Livet.

Vel fra endnu senere Tid er følgende

FORORD TIL VÆRKET 1)

Disse mine Optegnelser af mit Liv ere begyndte 1855 og fortsatte til 1859, da en Pause paa 5 Aar indtraadte. 1860 døde min Husbond, og Lysten til at fortsætte udeblev. 1864 begyndte jeg paany, og fortsatte med mindre og større Mellemlum.

At jeg er en Dilettant i Skrivekunsten vil man hurtig opdage, men dog vover jeg her at fremstille mig for et større Publikum for at meddele det mit Livs Tilskikkelser og Erfaringer. Jeg har i disse Meddelelser blandet mit private Liv sammen med mit offentlige, fordi det er min Anskuelse, at disse høre sammen, naar et Levnetsløb skal give et helt og ikke et halvt Billede af Personen.

Havde disse Meddelelser kommet frem for 30 Aar siden, da troer jeg vist, at mangan en Ven, mangan en Veninde i Publikum havde læst dem med Interesse. Hvorledes det nu vil gaa, er en anden Sag; det er nu saagodtsom en Fremmed, der træder dem i Møde og som de skal gjøre Bekjendtskab med. Gid da Billedet af denne Fremmede maatte kunne skaffe sig nye Venner og Veninder, i alt Fald Sjæle, der maa kunne forstaa hendes Lidelser, hendes Kampe og hendes Glæder.

"Værket", som det saa ofte ses kaldt, havde, oplyser A. D. Jørgensen, i Tiden omkring dets første Afslutning (Efteraaret 1879) faaet Titlen "Et Menneskes Liv", noget senere (vel omkr. Midten af 1880erne) ændredes den til "Et Liv, gjenoplevet i Erindringer" 2).

Det turde maaske være i Forbindelse med de fornyede Planer om Udgivelse af Værket, at Fru Heiberg i Foraaret 1884 havde overladt Heibergs Sekretær i Teaterdirektionen, den senere Leder af Teatret, Kammerherre F. J. G. Berner, i hvert Fald væsentlige Partier af Manuskriptet til III. og IV. Del (herunder Afhandlingen om Skuespilkunsten) til Gennemsyn. Efter Læsningen udarbejdede han nogle venlige, men dog kritiske teaterhistoriske Bemærkninger, som han tilsendte Fru Heiberg, idet han tillige af Hensyn til endnu levende Personer, bl. a. Phister, udtrykte Betænkelighed ved Udgivelse paa det daværende Tidspunkt. Øjensynligt med Henblik paa det Hele gør han paa et af Bladene følgende Notits: "Jeg har aldrig læst noget Skjønnere end Skildringen af Deres huslige Samliv med Etatsraad Heiberg. I sine Hovedtræk vidste jeg jo nok at det var og maatte være saaledes; men alle de mange Details som her oprulles for Blikket af hans fine ridderlige Opmærksomhed og dybe og varme Følelse, ere ligesaa opløftende som rørende at læse, og træde dobbelt klart frem fordi de som i Relief have al den Lumpenhed og ^{*}34 Bagvaskelse, hvormed lave Sjæle og urene Naturer omgave ham fra alle Sider" 1). Andre Udtalelser af ham findes i samtidige Breve til Fru

Heiberg, saaledes skriver han 20. Marts 1884: "Jeg har igaar med den mest levende Interesse gennemlæst hvad De medgav mig, og skal nu paany gennemlæse det idag. Kun en Aand som Deres er i Stand til en saa djærv og frygtløs Fremstilling af Personer og Forhold; en mindre Aand vilde ikke have vovet det; men naar De engang har indtaget dette Standpunkt, ere de enkelte Smaaabmærkninger, som jeg imorgen skal tillade mig at fremsætte, selvfølgelig af forsvindende Betydning" 2).

Noget senere overlod Fru Heiberg hele sit Manuskript til A. G. Ø. Hauch (f. 1836) - som havde været hende behjælpelig med Bogen om Heibergs Forældre - øjensynligt i den Hensigt, at han skulde bistaa hende med Redaktionen og Udgivelsen af Værket 3). Et Brev fra Hauch til Fru Heiberg af 8. Januar 1886) viser, at han maa have faaet "Papirerne" i Efteraaret 1885, men uden Forpligtelse til at læse dem med det samme, end ikke i Løbet af den kommende Vinter. Paa Fru Heibergs Forlangende sendte han imidlertid nu Manuskripterne tilbage, skønt han ikke havde tilendebragt Læsningen. Nogen systematisk Gennemgang af Værket sammen med Forfatterinden synes ikke at have fundet Sted, men Hauch har ved Parenteser og Marginalbemærkninger stillet en Del Forslag mest til rent redaktionelle Ændringer. Til II. Del (IIB) er hans Bemærkninger dog yderst faa, maaske fordi denne var afskrevet og samtidigt gennemarbejdet af Krieger. I IV. Del ses hans Haand kun i Begyndelsen samt i Afhandlingen om Skuespilkunsten.

Hauchs Samarbejde med Fru Heiberg blev ikke af Varighed; det blev brat afbrudt efter en Samtale, han Lørdag den 9. Januar 1886 havde med hende om Værket. Han gjorde ved denne Lejlighed forskellige Indvendinger imod dets Indhold og Form, og Fru Heiberg følte sig saa ilde berørt deraf, at hun dels i Samtalen, dels i et følgende Brev tilkendegav, at hun forstod det saaledes, at han ikke følte Interesse for hendes Selvbiografi, hvorfor hun ikke ønskede fortsat Bistand. Dette Fru Heibergs Brev foreligger ikke, men derimod findes et længere Brev fra Hauch dateret 19. Januar 1886 om denne Afslutning paa Samarbejdet. Da dette Brev indeholder en udførlig Kritik fra en samtidig højtuddannet og interesseret Personlighed, der vel var Ven af Fru Heiberg og hendes Kunst, men dog ikke hørte til den lille Venneog Beundrerkreds, der gennem Aarene havde fulgt Erindringsværkets Tilblivelse, gengives dette Brev her in extenso, blot med Udeladelser af ganske ligegyldige Bemærkninger:

* * * *
-- * -- 35

Kjære Fru Heiberg!

Jeg takker Dem for de Ord, hvormed De slutter Deres Brev til mig, "at vi altid ville kunne mødes i Livet som gamle Venner". Dette er smukt og nobelt sagt af Dem, med Glæde og Taknemmelighed modtager jeg Deres Tilsagn.

Skjønt jeg naturligvis ikke kan tænke paa at indvende noget imod en Beslutning, som De finder nødvendig for Deres Ro, maa De dog tillade mig at imødegaa nogle af Deres Udtalelser, thi De tillægger mig Meninger, som jeg aldrig har havt og følgelig heller ikke kan have udtalt. Da jeg i vor Samtale Lørdag d. 9de Januar saa uventet fik det Spørgsmaal af Dem, om det ikke var saa, at jeg ikke følte Interesse for Deres Selvbiografi, saa var mit Svar ingenlunde det, som De gjengiver i Deres Brev. Jeg svarede, at jeg fandt, at den trods de mange interessante Partier, som den indeholdt, dels var for bred, og dels at den ikke stod paa Højde med Deres fortræffelige mundtlige Gjengivelse af, hvad De har oplevet eller fundet ved Reflexion, De forekom mig

- ligesom Welhaven - at udvikle Deres Tanker mundtlig med en Genialitet og Friskhed, som jeg ikke saaledes fandt i det skrevne Ord.

Men dette er noget vidt forskjelligt fra den haarde, koldt nedrivende Dom De tillægger mig. Tillad mig at gaa ind paa de enkelte Punkter i Deres Referat af mine formentlige Paastande. De tillægger mig den Mening, at Deres Liv som Barn ikke har Interesse. Dette er saa langt fra Tilfældet, at jeg tværtimod finder denne Del overordentlig interessant, og jeg vil beklage meget, om den ikke bliver udgivet. Jeg er endog - i Modsætning til Gehejmeraad Andræ - af den Mening, at der ikke burde udslettes noget af Deres uforbeholdne første Fremstilling, men at det burde med.

Anderledes forholder det sig med det andet Punkt. Herom skriver De: "Hvad jeg troede vilde interessere, nemlig at see, hvorledes et under saadanne Forhold opvoxende Pigebarn, udsat for moralsk Fortabelse, holder sig ren ad de farlige Veje, blot ved at bede Gud om Hjælp og Bistand som f. Ex. i Fristelsen ved den unge, smukke Militærs lidenskabelige Cour, finder De kedsommeligt og vil have strøget 1)."

Jeg finder det nu ikke "kedsommeligt" - dette, som de fleste andre Prædikater, maa De erindre, at De har lagt mig i Munden, De har *troet*, at jeg mente det saaledes, og kun af Høflighed ikke udtalte det - men jeg finder, at det ikke har den psykologiske Interesse De tillægger det. Enhver kan, uden at det siges, forstaa hvilke overordentlige Efterstræbelser en Kvinde med Deres eminente legemlige og aandelige Fortrin, udstyret som uendelig faa Kvinder have været, maa have været Gjenstand for. At De har holdt Dem ren under disse Efterstræbelser, trænger man ikke til noget Bevis for. Deres hele Liv som Kunstnerinde, som Johan Ludvig Heibergs Hustru kan vel fritage Dem for at anføre slige Beviser. Jeg tilstaar derfor, at Deres "Liv, gjenoplevet i Erindringen", i mine Tanker vilde vinde ved Udeladelsen af disse for * 36 Publikum mindre vigtige Details, som ikke sige andet end, hvad enhver kan tænke sig, og særlig Episoden med Officeren

finder jeg ikke af videre Betydning.

De tillægger mig den Mening, at jeg vilde have udeladt Sommeropholdet i Hirschholm. Nej, det har jeg aldrig sagt eller tænkt. Jeg har kun sagt, at jeg ikke blev saa stærkt slaaet deraf, fordi jeg havde indlevet mig saa stærkt i Situationen ved Hertz's dejlige Digte - men det kunde aldrig falde mig ind at foreslaa det udeladt, det bør absolut med. Hvad der gjorde mig noget køligere derfor var forresten den lille Omstændighed, at Hertz's Vittighed med "Thomaskine" saarede og bedrøvede mig. Jeg, som af Hertz's Digt "Hyacintherne" 1) havde faaet Indtrykket af hans Veneration for Fru Gyllembourg, fik her noget slaaet itu i mig, da jeg hørte denne flauø kjøbenhavnsske Vittighed - saaledes talte han om den 25 Aar ældre Dame, denne fine, elskelige Personlighed, som jeg altid har æret, og siden jeg læste hendes Breve, ærer hende endnu højere. Jeg tror, at dette forstemte mig saaledes, at jeg af den Grund saa mere koldt paa hele denne Episode. Men *udelade* den, det har jeg aldrig tilraadet!

De siger dernæst: "I enhver Udtalelse om mit religiøse Liv, min Barnetro - - - ser De kun en traditionel Lære, en forældet Sentimentalitet, en gammel Kones Raisonnement, der ikke har fulgt med Tidens Fremskridt og Fornuftlære. Alt sligt maa derfor *stryges* helt og holdent." Nej, hvor dette har overrasket mig! Jeg ved ikke af, at jeg [har] foreslaaet en eneste saadan Udeladelse, og vi have heller ikke berørt dette med en Stavelse i vor Samtale i Lørdags. Hvor skulde jeg kunne tænke noget saadant! Jeg, som - det tør jeg sige - er i høj Grad tolerant, som hader ethvert Forsøg paa at krænke andres Tro, som dertil, uagtet jeg ikke selv deler Deres religiøse Anskuelse, dog nærer en dyb Ærbødighed for Kristus's Lære og bestandig beskæftiger mig med den - jeg skulde se overlegent og haanende ned paa det troende Standpunkt. Nej, denne Beskyldning rammer mig virkelig ikke.

Deres Fremstilling af Deres Alfetro har jeg - heller ikke forlangt helt strøget, thi det indsaar jeg ikke lod sig gjøre - men ønsket indskrænket i Omfang, men dette er jo dog ikke noget, der har at gjøre med Kristendommen, man kan vel snarere sige, at den er uforenelig med Kristendommen.

Afhandlingen om Skuespilkunst har jeg ikke "frakjendt Betydning". Jeg har sagt, at det i mine Tanker *forringer* dens Betydning, at den ikke fører til noget Resultat, eller rettere, da den modstræbende lader forstaa, at Resultatet bliver, at vi faa Lov at beholde Skuespillene, at den saa ikke aabent vedkjender sig dette. Hvad Detailbemærkningerne i den angaar, er der meget, som har stor Betydning, omend jeg havde ventet noget mere Indgaen paa enkelte Punkter.

Denne Dom afviger dog i meget væsenlige Punkter fra den, De har tillagt mig.

Jeg savner derimod i Deres Brev mine vigtigste Indvendinger, og for at vi kan staa klart overfor hinanden, vil jeg her tilføje denne: De skriver ^{*}37 anderledes, som en Person, der har et andet aandeligt Fysiognomi, end det De har, naar De taler. En Fortælling om en Episode af Deres Liv, en Fremstilling af et udmærket Spil - f. Ex. Ryges - er, naar De fremsætter den mundtlig, en kunstnerisk Præstation af høj Rang. Med en meget beskeden Anvendelse af Deres glimrende Skuespillerindetalent - herpaa maa der lægges Vægt, De spiller ikke en Rolle, naar De sidder i Deres Dagligstue, De "agerer" ikke, som man siger - opnaar De med tilsyneladende simple Midler, uden at hæve Stemmen, uden at kopiere Folks Maade at tale paa, med faa og rolige Gestus, en forbausende Virkning. Det er naturligvis et stort Tillæg i Nydelsen, at man har Deres udtrykfulde Mimik men det er langt fra alt. Kunde man stenografere Deres Fortællinger, vilde der komme noget fortrinligt ud, Stilen vilde blive langt friskere og originalere, mindre Bogsprog, kortere, fyndigere, mere elektriserende, mere rammende Maalet.

Nu ved jeg De vil sige: Skriver jeg da saa slet? Nej, De skriver ikke slet. men De skriver anderledes, end De skulde skrive, for at man kunde faa det rigtige Begreb om Deres sjeldne Begavelse. Jeg finder ikke, at det lykkes Dem, naar De omtaler Deres egen Spillemaade, at fremkalde et rigtigt Billede deraf, det hele er holdt for almindeligt, der mangler Farve, og mærkeligt nok, Humor - en Evne, der i saa høj Grad udmærker Deres mundtlige Fremstilling 1).

En Del af Deres Skrift har jeg særligt imod: det er de mange indstrøede, moraliserende Henvendelser til andre. Man gavner ikke ved at moralisere....

Altsaa: netop fordi jeg kjender Fru Heiberg som den geniale Kunstnerinde, som den kloge, fine lagttager, som den livfulde, humoristiske Fremstiller, netop derfor kan Biografien ikke tilfredsstille mig. Den Fru Heiberg, man der lærte at kjende forekommer mig et blegere, udvisket Billede af den, jeg har kjendt.

Det gjør mig ondt, at De hos mig ikke har fundet den Bistand, hvortil De trængte 2). Jeg vilde ret ønske, at De maatte finde en anden, der kunde give Dem det, jeg ikke har formaaget. Fr. Lange f. Ex. Han er dannet, begavet, hæderlig og Dem meget hengiven.

Jeg kommer snart til Dem; hvis De imidlertid ikke ønsker at tale videre om denne Sag, saa lad mig det vide.
Deres hengivne
A. G. Ø. Hauch.

Den senere Overlæge og Forfatter Frederik (Fritz) Lange, fra hvem der i Fru Heibergs Arkiv findes en Del Breve, og som i "Ude og Hjemme" 19.

* *
-- 38

November 1882 skrev en Karakteristik af hende, kom vistnok ikke til at læse Manuskriptet. Fru Heiberg fik en helt anden Hjælper.

Naar A. D. Jørgensen siger 1), at Fru Heiberg, efter at Hauchs Læsning var afbrudt, "henlagde Manuskriptet i Mistvivl om, at en yngre Generation vilde sætte Pris paa hendes Udtalelser", maa det bero paa den ikke rigtige Opfattelse, at Samarbejdet med Hauch laa nogle Aar tidligere. Thi allerede i Maanedene efter Hauchs ovenfor citerede Brev henvendte Fru Heiberg sig til ham.

A. D. Jørgensen havde lært Fru Heiberg at kende i November 1878, da han paa Kriegers Opfordring til at læse Historie med Døtrene kom i Hjemmet for at træffe nærmere Aftale. "Fruen imponerede mig så temmelig," skriver han, "hun er utvivlsomt, trods det stødende i sit væsen, et ualmindeligt kvindemenneske" 2). - "Dette gav anledning til," staar der i hans Selvbiografi 3), "at jeg kom i nærmere forhold til disse to mærkelige mennesker," og i Løbet af 1880'erne udviklede sig "det stilfærdige forhold til A. F. Krieger og til fru Heiberg til et fortroligt venskab" 4). Det var imidlertid først i Februar 1886, hun betroede A. D. Jørgensen, at hun havde skrevet sit Levned og bad ham læse det 5). Herom skriver han 6): "Følelsen af, at Skriftet i alle Tilfælde trængte til en Revision, kom atter og atter op hos Forfatterinden, og heller ikke Ønsket om at faa de første Dele frem, medens hun endnu selv levede, og endnu levende gamle Venner kunde have Glæde af det, var helt bragt til Ro. Fru Heiberg bad derfor mig om at læse det igjennem og hjælpe hende, som hun sagde, til en endelig Bestemmelse af dets Skæbne. Jeg havde dengang (Februar 1886) alt i en 7-8 Aar havt den Glæde at komme i jævnlig Berørelse med Fru Heiberg, men skjøndt vi gjentagne Gange vare komne ind paa personlige Forhold af beslægtet Natur, havde hun dog aldrig nævnt Tilværelsen af et saadant Værk for mig; en lille Biografi af Biskop Brorson, som jeg netop dengang havde sendt hende, gav maaske nærmest Anledning til at hun overvandt sin stærke Tilbageholdenhed i den Henseende" 7). Om sit Indtryk af Læsningen skriver han i "En Redegørelse" 8): Det var længe siden, noget havde grebet mig så dybt; hvilke mangler og svagheder man end kunde finde hos fru Heiberg, måtte enhver overfor denne redegørelse for et menneskeliv og en menneskesjæl, for en livsgjerning i kunstens tjeneste, med tak tilstå, at dette var noget ualmindeligt, noget på sin vis enestående. For mig blev det en rig kilde til kundskab og personlig berigelse." I sit Brev til Fru ~~****~~ 39 Heiberg 16. Maj 1886 1) med Tak for at have maattet læse hendes Manuskript mener han, at det bør udgives, men vil "foretrække kun at udgive et "brudstykke", 1828-49 (eller 1830-49) og da lade en "udgiver", en anden forfatter, give dels en lille fortale, dels et resumé over Deres ungdoms- eller rettere barndomshistorie. Denne udgiver kunde da på eget ansvar give de nødvendige og ønskelige oplysninger, både om Deres tungsindige forhold i hjemmet, de personlige konflikter, som De så tidlig droges ind i, og andres vidnesbyrd om Deres standpunkt og ydelse på denne tid. - Således tror jeg sikkert, at det vilde blive en god og fornøjelig og overmåde velgørende bog, uden at den vilde give Dem en trykkende fornemmelse af enten at have sagt for meget eller at have stillet Dem selv frem." A. D. Jørgensen tilføjer udtrykkeligt, at han ikke ønsker at være "udgiver", men at han "til det yderste skal være villig til at imødekomme hvert Deres ønske med hensyn til dette skønne skrift. Jeg har ikke tilladt mig at sætte noget mærke i håndskriftet, fordi jeg først måtte læse det uforstyrret, men jeg skal, såsnart jeg kender Deres bestemmelse med det, tage fat påny og gøre hvad jeg formår for at bringe enkelthederne henimod det formål, der så tydeligt ses at have foresvævet Dem." 17. Maj takker Fru Heiberg for den Hurtighed, hvormed han har læst det store Manuskript, og skriver videre: "Jeg har nu i Dag grundet over Deres Forslag, om det end ikke er mig ganske tydeligt, og destomere glæder jeg mig til at tale med Dem derom. I Aar og Dag har jeg kjæmpet med mig selv, om jeg turde bede Dem om, hvad De nu har gjort for mig. De hører til dem af mine Venner, hvis Dom det meest laa mig paa Hjerte at erfare" 2). 27. Maj s. A. foreslaar A. D. Jørgensen Afhandlingen om Skuespilkunsten trykt i Tilslutning til Perioden, som ender 1849. "Den kunde jo dateres, og alt ønskeligt til dens forståelse kunde jo forudsendes. Med nogen forandring vilde den helt kunne tabe sin akutte karakter, men ved sin stemning ligesom forbinde biografiens senere dele, så disse ikke engang i tiden kommer som en overraskelse med en af det foregående slet ikke antydet opfattelse af skuespillerne og skuespilkonst." - Om end han finder Afhandlingens sidste Halvdel for bred, "saa vil dog ingen tvivle om, at Martensen har ret i sit udsagn, at det er en mærkelig rig og indtrængende psykologisk studie. Netop ved 1849 vil den desuden kunne stå uden skade, uden for stærkt at tynge i vægtskålen mod konstens udøvelse, såsom alt det foregående jo fører et glimrende bevis for konstens herlighed. Ja, man vilde måske endog kunne sige, at et advarende ord til de unge læsere, som vil blive henrevne af hin skildring, her kunde være på sin rette plads. - Dog det må De nu alt overveje selv; jeg skal foreløbig gå ud fra, at De ikke ønsker afhandlingen trykt, og da kun takke Dem for, at De har ladet mig læse den" 3). Fru Heiberg svarede 28. Maj 4), at hvad enten Afhandlingen burde trykkes ved første Afdeling 5) eller ikke, vilde hun være ~~****~~ 40 ham taknemlig, om han ved Lejlighed vilde foreslaa hende de antydede Forandringer og Forkortninger 1).

De fortsatte Drøftelser, øjensynligt sinkede af A.D.Jørgensens alvorlige Sygdom 2), kan ikke følges direkte, men Fru Heiberg var nok skuffet over, at han ikke foreslog, at det hele Værk blev udgivet nu. Det fremgaar af hendes Brev fra Engelholm i Skaane til Krieger 27. Juli 1886 3): "Tak for, at De ikke forholdt mig Brevet fra Jørgensen, uagtet det jo unægtelig har gjort mig lidt urolig i Sindet, især over, at han jo aabenbart har faaet det Indtryk, at Heiberg ikke staaer retfærdiggjort i Theatersagen, det væsentligste, hvorfor hele

Værket er skrevet. Er det forfeilet af mig, saa ønsker jeg, at jeg aldrig havde sat Pen til Papiret i denne Sag. Ogsaa har jeg i en anden Henseende faaet store Skrupler. Sæt at den elskværdige Jørgensen plager sig selv med at ordne Manuskriptet saaledes, at *en Del* deraf strax kunde udkomme, og jeg saa ikke syntes om denne Ordning; hvad gjør vi saa? At forkaste dette hans Arbejde vilde jo være høist ubehageligt og maaskee berøve mig hans Godhed og Venskab, som jeg sætter saa stor Priis paa. Ak, der har fra først af hvilet noget uheldigt over dette Værk, som spaaer ilde for Fremtiden. Jeg havde halvveis haabet, at han ved nu at have læst det hele Værk var kommet til den Overbeviisning, at det enten maatte udkomme *heelt* eller slet ikke for Øieblikket. Det har altid været min Anskuelse, at Barndommen kastede et nødvendigt Lys over Ungdommen, og Ungdommen over den modnere Alder, hvilket jo tilintetgjøres ved at skille Perioderne ad. Interessant for mig vilde det jo være at see, hvorledes Jørgensen havde tænkt sig denne hans Opgave, som han selv har foreslaaet, men jeg gyser ved Tanken om, at jeg ikke kan gaae ind paa dette hans Syn paa Sagen, hvilket De jo nok vil forstaae. Andræs Ord lyder bestandig for mine Øren; han sagde: "Husk paa, at De har mange Misundere; giv det derfor først ud, naar De ikke mere er til." Dog, vi to have jo talt saa ofte om, hvad der var rettest i denne Sag, og ogsaa hos Dem har jeg altid syntes, at De hældede til Andræs Mening. Hvad mig selv angaaer, har jeg jo i den senere Tid vaklet mellem to Meninger, frem og tilbage, for og imod. Under alle Omstændigheder er det mig kjært, at Jørgensen har læst det Hele, ellers vilde vi jo umuligt kunne tale herom, naar vi atter sees."

Af Fru Heibergs næste Brev 9. August 4) ses, at Krieger maa have støttet Jørgensen og bedt Fru Heiberg have Tillid til denne. Om sit Syn paa Sagen udtalte A.D.Jørgensen senere 5), at han ikke kunde skjule for sig selv, "at der i en Aarrække var oparbejdet en Stemning imod Forfatterinden, som ved ~~****~~ 41 Offentliggjørelsen vilde berede det store Vanskeligheder. Med sin stolte Sorgløshed overfor al Folkesnak, baade i Literaturen og i Livet, havde Fru Heiberg om ikke overseet, saa dog heller ikke tilfulde forstaaet, i hvilken Grad hun, vel især ved sin Utilgængelighed, havde skaffet sig lidenskabelige Modstandere, som alt forlængst havde dannet Skole blandt de yngre, der ikke af Selvsyn kjendte hendes Kunst, endnu mindre hendes Personlighed. Hvor meget der derfor end kunde tale for at tilraade en snarlig Udgivelse af dette Skrift og derved skaffe Literaturen en Berigelse baade af Erindringer og af alvorlige Tanker, som den haardt kunde trænge til, maatte det dog ansees for uforsvarligt at udsætte Forfatterinden i sin høje Alder for de Krænkelser, der vilde blive Prisen herfor."

At Tanken om Offentliggørelse i Fru Heibergs levende Live af Værket som Helhed eller større Dele deraf inden Udgangen af 1886 var blevet skrinlagt, ses af et Brev fra Fru Heiberg til A.D.Jørgensen 31. December s.A. 1). Hun takker ham heri varmt for det store Offer, han har bragt i det gamle Aar "et Offer jeg med en vis Undseelse tænker paa at have haft Dristighed til at modtage. En stor Beroligelse er det for mig at tænke, naar jeg selv ikke mere er til, at De har læst mit Levnet og fundet at der er noget heri, der ogsaa fortjener at læses af Andre." Derimod bevægede A. D. Jørgensen som foran nævnt Fru Heiberg til at meddele nogle Brudstykker af Manuskriptet i Festskriftet til Krieger, 4. Oktober 1887 2).

Dette Fru Heibergs Bidrag, der bar Titlen "Et Liv, gjenoplevet i Erindringen. Et Brudstykke" 3) omhandlende især Pariserrejsen 1836, blev modtaget med megen Interesse. Om Festskriftet bragte "Politiken" 4) en Dobbeltartikel, som A. D. Jørgensen forment skyldtes A. Aumont, men som i Virkeligheden var af Edvard Brandes 5). Den beskæftigede sig frem for andre med Fru Heibergs Bidrag: "Utvivlsomt vil denne Snes Sider vække Opsigt i de videste Kredse. De andre Afhandlinger kan interessere ikke faa Dannede, men kun dette Brudstykke, som det kaldes, har Betingelser for at blive læst af det store Publikum. - Man erfarer den for Literaturen vigtige Nyhed, at Fru Heiberg vil efterlade en Selvbiografi. Kun efter mange Betæneligheder, erklærer Forfatterinden, er hun skredet til at lade disse Brudstykker af et større Hele, hvis Affattelse strækker sig over en lang Aarrække, komme frem for Offentligheden - Betæneligheder, som kun et levende Ønske om at slutte sig til den ved Festskriftet tilsigtede Tak og Lykønskning, har kunnet overvinde... Man kan ikke andet end efter endt Læsning ønske, at Fru Heiberg vilde overvinde sine Betæneligheder helt og skænke Læseverdenen sin Bog, ubeskaaret og snart."

~~****~~ 42

I sit Brev til Krieger 28. Oktober s. A. 1) skriver A. D.Jørgensen med Henblik paa ovenstaaende Ytringer, at de atter maatte bringe Udgivelsen af større Partier af Fru Heibergs Bog under Overvejelse, og en Gennemgang af det hele Manuskript blev besluttet 2). - 5. Februar 1888 ytrer han til en af sine Venner, at til alt andet Arbejde har han i Midten af Januar faaet det i to Aftener ugentlig at læse Fru Heibergs Memoirer op for hende selv og Krieger for at faa dem bragt i en endelig Form 3). Disse Aftensammenkomster varede den indeværende og den følgende Vinter indtil Juletid 1888, som det ses af Fru Heibergs Takkebrev ved Afslutningen 4). A.D.Jørgensen svarer omkring samme Tid 5), at han vil "sikkert mangan gang komme til at tænke tilbage på de timer, i hvilke det var forundt mig at gennemgå Deres erindringer, saaledes som ingen senere læser vil komme til at gennemgå dem, - i Deres nærværelse og med Deres levende kommentar. - Det falder mig nu bagefter stærkt på sinde, at jeg vistnok ikke så sjældent har ladet min kritiske djævel tumle sig alt for frit; men jeg håber, at De ikke har miskjendt, at det kun var af nidkjærhed for Deres sag. Jeg tilhører jo en mere prosaisk og hårdhændet slægtalder end den, vi har læst om, og hvor megen sans jeg end har for dennes ejendommeligheder, så kan jeg dog som barn af min egen tid ikke fornægte det præg, som min udvikling og livsførelse, der har været i lykkelig harmoni med mine opgaver, har givet mig. - Med hjertelig hilsen til vore kampfæller, hr. geheimeråd Krieger, og de unge Damer, som har delt lejrlivets glæder

6)."

Udførligt har A. D. Jørgensen i sin Selvbibliografi skildret Sceneriet under disse Aftensammenkomster. "Det blev mig," skriver han 7), "en ualmindelig nydelse at gennemgå det store håndskrift med de to mærkelige mennesker. Fru Heiberg beboede den gang en lejlighed i en hjørneejendom fra Gotersgade ved søen; den var stilfuldt udstyret og gennemtrængtes ligesom i stort og småt af hendes personlighed. Her sad vi da ved lampens stærkt dæmpede lys, Krieger i dyb skygge, fru Heiberg ved siden af mig i en lænestol eller, når hun følte sig mindre vel, på en chaiselongue. Disse aftener havde noget ~~****~~^{*} 43 usigelig fortryllende og tillige noget usigelig vemodigt ved sig. Læsningen blev selvfølgelig jævnlig afbrudt af samtaler og forhandlinger og disse kunde blive meget livlige. Krieger sad oftest med lukkede øjne og armene overkors, i en vuggende bevægelse, eller han stjal sig til at gå lydløst frem og tilbage over det tykke tæppe, for pludselig at fremkomme med en bemærkning eller en indvending imod mine bemærkninger; fru Heiberg sad med et let håndarbejde eller med armene på bordet, hældet frem i spænding for at høre på oplæsningen, af hvis tonefald hun ofte gættede mine tanker om det læste. Eller hun lå med et broget tæppe over sig; med sine store træk lignende en sagafigur eller en østerlandsk eventyrskikkelse, en gammeltestamentelig heltekvinde. Der var ikke spor af noget påtaget i hvad hun tog sig for eller ytrede, hun lagde ikke skjul på tanker og følelser og hun udtalte dem med sprogets rette rammende ord."

I Tillæget til Et Liv 1. Udg. IV, 441 gik A. D. Jørgensen nærmere ind paa Karakteren af Drøftelserne ved Aftensammenkomsterne, hvor de gennemgik "det hele Værk for om muligt at reducere dets Omfang, som i høj Grad foruroligede Forfatterinden. Selv erklærede hun sig dog ude af Stand til at angive, hvad der kunde eller burde udgaa; hvad der engang var løbet hende i Pennen, blev i det væsentlige staaende, idet det efterat være kommen paa Papiret ligesom fik et selvstændigt Liv, som hun ikke mere var Herre over. Det var saaledes baade let og vanskeligt nok at være Fru Heibergs Sekretær; let nok, fordi hun sjælden eller aldrig gjorde alvorlig Modstand mod Forslag til Udeladelser eller Lempelser, naar disse da ikke gik ud paa at modificere hendes Domme eller Udtrykket for hendes Følelser; vanskeligt, fordi netop denne Omstændighed maatte paalægge den yderste Forsigtighed for ikke at paavirke det historiske Billed, som det frem for alt gjaldt om at bevare i sin Oprindelighed. Uforglemmelig er for mig den Styrke og Rigdom, hvormed Fru Heibergs mærkelige Personlighed (om end dæmpet ved legemlig Skrøbelighed) i disse stille Aftentimer traadte mig imøde. Der var hos hende et Lune og en Dristighed i Udtrykket, en Ild i Forsvaret og en Sikkerhed i Dommen, som stod i en forunderlig Modsætning til den næsten jomfruelige Blufærdighed, hvormed hun ofte hørte sine Oplevelser og Tanker læse op, og den naive Forundring og Hjælpeløshed, hvormed hun af og til kunde betragte dem."

Efter Fru Heibergs Død, da Erindringerne skulde udgives, tog A. D. Jørgensen, tro mod sine Forpligtelser, paany Manuskriptet for sig, og nu tilendebragtes den Gennemgang, der under Sammenkomsterne med Fru Heiberg ikke var fuldendt. Omfanget af det redaktionelle Arbejde, der foregik med Bistand af Krieger, belyses gennem hans egne Udtalelser 1) samt de i nærværende 4. Udgave trykte Varianter. Ud over rent redaktionelle Ændringer har A. D. Jørgensen tilsigtet at "fjerne Gjentagelser, overflødige eller lidet sigende Bemærkninger, løst tilknyttede og ubetydelige Meddelelser eller endelig alt for ^{*} 44 uforbeholdne Udtalelser" samt "Udtalelser af formentlig alt for intim Natur, Meddelelser og Domme, der i alle Tilfælde ikke endnu kunne fremlægges for Offentligheden". Han har dog villet undgaa dermed at berøve Fremstillingen sin Karakter, ligesom han naturligvis ikke har ændret Fru Heibergs ejendommelige Stil, der, som han siger, "taler for sig selv". Hvilke af Ændringerne der er foretaget i Samraad med Fru Heiberg, og hvilke han efter hendes Død har maattet gøre paa egen Haand, kan kun i enkelte Tilfælde skelnes i Manuskripterne, men har næppe heller større Interesse. "At jeg i hvert enkelt Tilfælde," slutter han sine Bemærkninger herom, "ville have opnaaet Fru Heibergs fulde Billigelse af den Afgjørelse, der er truffen, derom er jeg overbevist."

Om Værkets første Udgivelse i 1891-92 og om anden og tredje Udgave i 1904 og 1913 er der allerede talt 1); i det følgende skal der gøres Rede for Tilrettelæggelsen af nærværende fjerde Udgave, idet der for tidligere Udgavers Vedkommende udelukkende anstilles Sammenligninger med Originaludgaven.

III

DEN 4. REVIDEREDE UDGAVE

"Et Liv, gjenoplevet i Erindringen" er forlængst blevet et klassisk Værk, og vi, der har besørget den nu reviderede Udgave, har ment, at den Form, som Forfatterinden i sin Tid enten selv billigede, eller de Venner og Raadgivere, som havde drøftet Sagen med hende, gav Værket ved dets Fremkomst, bør bevares uændret. I Teksten er derfor i 4. Udgave kun spredte, meningsløse Fejl rettede, i de fleste Tilfælde konstaterede ved, at Teksten er sammenholdt med Originalmanuskripterne eller med Originalerne til de i

disse citerede Breve og Bøger 2). Fremdeles er Retskrivning, Tegnsætning og enkelte grammatiske Former søgt samstemt, da der i de forskellige Dele fandtes mange Inkonsekvenser og Modsætninger hidrørende fra de skiftende Afskrivere. Disse formelle Rettelser er dog indskrænkede til det mindst mulige. Da Afskrivning af Fru Heibergs oprindelige Nedskrifter for Størstedelen foretoges i 1870'erne og 1880'erne, fik Retskrivningen et Præg, ikke meget forskelligt fra den Svend Grundtvigske Retskrivningsnorm af 1872 3). Fru Heibergs Ortografi og Tegnsætning var, som ofte paapeget 4), ganske uskolet og tilfældig. Afskriverne og hendes øvrige Hjælper søgte i Tidens Løb hver paa sin Vis at bøde derpaa, men A.D.Jørgensen havde, som han meddelte i Originaludgaven (Bd. I, 511 Noten), ikke Del i Gennemførelsen af den i Værket fulgte ^{***} 45 Retskrivning. I nærværende Udgave kan der da ligesaa lidt som i de tidligere Udgaver af Et Liv og Fru Heibergs Breve gøres Studier i Fru Heibergs Ortografi; man maa regne med, at Sproget i formel Henseende mange Steder er blevet modificeret af Afskriverne, senere af Hjælperne (Krieger, Hauch, A. D. Jørgensen).

Mere end 50 Aar er nu forløbet siden Fru Heibergs Død, og alle de i Værket omtalte Personer er forlængst borte. Hensynet til endnu levende eller for kort Tid siden afdøde maatte for Et Livs oprindelige Udgivere tillægges megen Vægt. Dette gælder ikke længere, og adskillige af de, dog i Virkeligheden ikke mange, frimodige eller om man vil hensynsløse Udtalelser, som Fru Heiberg fremførte, men som Udgiverne med Rimelighed kunde ønske udeladt eller modificeret, kan ikke længere vække berettiget Anstød. Ved Overvejelsen af dette Forhold har det for Udgiverne af denne nye Udgave i høj Grad haft Betydning, at det ganske øjensynlig under hele Erindringsværkets Udarbejdelse har ligget Fru Heiberg paa Sinde uforbeholdt at udtale, hvad hun nu engang ansaa for rigtigt og ønskede at faa sagt. At hun i Reglen, men ikke altid, bøjede sig for sine erfarne Raadgiveres Kritik, var rimeligt, men nu, da Fru Heiberg og hendes samtidige forlængst er gaaet over i Historien, mener de nærværende Udgivere, at det er rigtigt at faa fuld Klarhed over, hvad Fru Heiberg oprindeligt har ønsket at sige. Interesserede Læsere og Forskere bør nu ikke blot have Adgang til Fru Heibergs under Paavirkning af Venner og Raadgivere ændrede og til Trykken befordrede Manuskript, men Indblik i alt hvad hun umiddelbart havde ønsket at fortælle om sit Liv og sine samtidige. Efter Udgivernes Skøn er der derfor ikke længere Grund til at tilbageholde de betydelige Mængder af Stof, som ved Fru Heibergs og hendes Hjælperes Overstregninger og Ændringer i sin Tid udgik. Fru Heiberg har omhyggelig bevaret alt væsentligt Manuskriptstof, baade Originalmanuskript og Afskrifter. Ved Krieger og A. D. Jørgensen overleveredes alt dette til Rigsarkivet. Derved kom det ikke til at dele det øvrige skriftlige Efterladenskabs Skæbne og har siden 1940 været tilgængeligt for Forskning.

Udgiverne har da uden Betænkelighed som *Varianter* medtaget alt hidtil utrykt Stof, der ses at have Interesse, og som kan tjene til een Gang for alle at oplyse, hvad Fru Heiberg oprindeligt og senere til skiftende Tider har ønsket at sige om sit Liv og sine Meninger. Vi har ikke skønnet, at der var Anledning til af Pietets- eller Diskretionshensyn at tilbageholde noget. Det bør nævnes, at vi oprindeligt overvejede, hvor vidt vi ikke i Tilslutning til, hvad Fru Heibergs Venner i hendes Levetid mente, burde udelade den udførlige Skildring, hun gav af de fortvivlede Forhold i Barndomshjemmet (Var. til I, 30, 20-26), og som af A. D. Jørgensen blev sammendraget og ændret. Det blev os under Arbejdet imidlertid klart, at Fru Heiberg med velberaad Hu havde nedskrevet denne Skildring af Forhold, der havde gjort det dybeste Indtryk paa hende. Netop derfor fandt vi det rigtigt i Varianterne at medtage hele denne Skildring. Baade selve Skildringen og Fru Heibergs Ønske om at give den er et betydningsfuldt Bidrag til Forstaaelsen af hendes sjælelige Udvikling.

46

I Tilslutning til den almindelige Redegørelse for Tekstens Tilblivelse er de enkelte *Varianters* Affattelsestid søgt bestemt saa nøje som muligt, ligesom der er gjort rede for disses Placering i Manuskriptet samt oplyst, med hvis Haand Overstregninger og Tilføjelser er foretaget. Naar intet Navn nævnes, betyder det, at Ændringen er Fru Heibergs egenhændige, og dette gælder det største Antal. Til Varianterne gives iøvrigt som Regel ingen Kommentar 1), bortset fra, at Personer identificeres, og Citatkilder meddeles. Der benyttes samme Retskrivning som i Teksten, og saa vidt forsvarligt vælges den af Afskriverne og Hjælperne redigerede Form.

Oplysningerne tilstræber at redegøre for Tekstens Enkeltheder med Benyttelse af alt til Raadighed staaende Materiale, trykt og utrykt, ikke mindst det omfattende nu tilgængelige Brevstof i Fru Heibergs Arkiv i Rigsarkivet 2). Og trods den Vanskæbne, de Heiberg-Gyllebourgske og især Fru Heibergs efterladte Papirer har været Genstand for, er det saa heldigt, at praktisk alt det Brevstof og andet Arkivmateriale, som Fru Heiberg citerer i Erindringsværket, viser sig at være bevaret 3). Af det højst værdifulde Stof, A.D. Jørgensen fremdrog i Tillægene til 1. Udgave, er der draget Nytte som af ethvert andet Værk.

Man kan tillægge den nye Viden, som Manuskripthistorien, Varianterne og Oplysningerne giver om, hvorledes Værket udsprang af Fru Heibergs Aand og Vilje, mere eller mindre Betydning. Vi mener, at dette omfattende nye Kendskab, suppleret af hendes Breve, hvoraf de væsentlige ved Lejlighed burde offentliggøres, giver et dybere Indblik i Fru Heibergs Personlighed og i endnu højere Grad end Originaludgaven lader Eftertiden faa Mulighed for at danne sig et rigtigt Billede af, hvorledes hint betydelige Menneske og store Skuespillerinde egentlig var. Særlig Betydning har det, efter vort Skøn, gennem den nye Udgave at faa fastere Holdepunkt for en Vurdering af, hvorvidt Fru Heiberg i sin Skildring af sig selv, sit Livs Begivenheder og sine Samtidige, Venner som Modstandere, har, saa vidt menneskeligt muligt, talt Sandhed

eller om sit egentlige Jeg lagt Forklædninger og Masker, svarende til, hvad det var hendes Opgave at gøre paa Scenen.

* * *

47

IV "ET LIV" SOM HISTORISK KILDE

Straks efter Udsendelsen af de forskellige Dele af "Et Liv, gjenoplevet i Erindringen" i 1891 og 1892, og især foranlediget af III. Del med Skildringen af Teaterstriden, rejstes i Pressen en Drøftelse om Fru Heibergs Beretningers Troværdighed, en Diskussion af et Omfang som intet andet dansk Memoireværk har foranlediget. Der herskede Enighed om, at Selvbiografien var stærkt subjektivt præget, men iøvrigt vakte den saavel varm Beundring som stærk Uvilje. Skønt det for Angriberne, som mest var Slægtninge og Venner af Heibergs Modstandere i Teaterstriden, maatte være af Betydning at faa fremdraget alt Kildemateriale, der kunde tjene til Kontrol af Fru Heibergs Meddelelser, fremkom ikke meget positivt nyt. Vigtigst var Bibliotekar A. C. Larsens Uddrag af Papirer efterladt af Michael Wiehe og dennes Hustru 1), Professor Phisters kritiske Bemærkninger, der byggede paa Stof i Det kgl. Teaters Arkiv og egne Optegnelser, samt Indlæg af cand. jur. Marius Sødring angaaende hans Moder, Fru Julie Sødring. Oluf Hall gav personlige Oplysninger til Forsvar for sin Fader C. Halls Minde, og Amtmand C. St. A. Bille forsvarede Pressen og især "Dagbladet"s Optræden i hans Redaktørtid. I "Illustreret Tidende" gav Niels Møller og M. Galschiøt en almindelig Vurdering af Livserindringerens historiske Værd, men fremdrog kun enkelte spredte Positiviteter 2). Om alle disse Indlæg, hvoraf det væsentlige er nævnt i Noterne til nærværende 4. Udgave, udtalte A. C. Larsen senere, at "af alle de Indsigelser, som bleve nedlagte mod Fru Heibergs Bog, da den udkom, fremgaar, at næsten Alt, hvad der endnu kunde kontrolleres, var urigtigt" 3). Dette var, som det allerede fremgik af A. D. Jørgensens forskellige Modindlæg, ganske overdrevet. Iøvrigt berørte det af Angriberne meddelte positive Stof kun meget begrænsede Emner i Biografien, og skønt baade Huskefejl og Tegn paa Ensidighed i Fru Heibergs Bedømmelse af sine Modstandere især i hin lidenskabelige Teaterstrid paavistes, og man endog insinuerede, at Værket indeholdt bevidste Usandheder, fremkom der dog ikke tilstrækkeligt Grundlag for et almindeligt Skøn om Erindringsværkets Værdi som historisk Kilde. Denne første Diskussion døde da hen uden noget klart Resultat; Billes Forslag, at de forskellige Indlæg skulde samles til et Slags femte Bind til Kontrol af de fire, blev ikke udført, og ingen Historiker paatog sig en ^{* * *} 48 systematisk kritisk Undersøgelse af det omfangsrige Værk, antagelig bl. a. under Hensyn til Dokumentationsmaterialets spredte Karakter og dets i alt Fald den Gang endnu delvise Utilgængelighed.

Offentliggørelsen af Fru Heibergs og A. F. Kriegers Brevveksling ved Aage Friis og P. Munch i 1914-15 bragte et højst betydningsfuldt Komplement til Livserindringerne 1), men vel at mærke Oplysninger, der var givet af Fru Heiberg i hendes Livs sidste Periode, efter Heibergs Død og mest efter hendes Teatergernings Afslutning. Robert Neiiendam fremdrog i sin Studie over Fru Heiberg (1917, og i ny revideret Udgave 1937) paa en Række Punkter interessant nyt Stof. Aage Friis' Udgivelse af den bevarede Korrespondance mellem Johan Ludvig Heiberg og hans Hustru, især i Aarene 1854-55, i "Fra det Heibergske Hjem" (1940), kastede Lys over et Hovedemne i Erindringsværket, og yderligere Førstehaandskendskab til Livet i det Heibergske Hjem vandtes ved Morten Borups Udgave af Heibergske Familiebreve (1942).

Gennemført og indgaaende at sammenholde alt dette nye Stof med "Et Liv, gjenoplevet i Erindringen" vanskeliggjordes dog stadig ved, at man endnu ikke havde fuldt Kendskab til Værkets Tilblivelse og ikke havde Adgang til de ikke trykte Dele af Manuskripterne; yderligere savnede man en fyldestgørende Kommentar. Først ved nærværende Udgave er disse Mangler søgt afhjulpet, samtidigt med at de Heibergske Arkiver er blevet fuldt tilgængelige.

Det har ikke været Udgivernes Opgave at foretage en samlet Udnyttelse og Behandling af alt dette nye Stof. Det maa overlades til de sikkert mange Historikere, Teaterkyndige og andre, der stadig vil vende tilbage til dette Hovedværk i dansk Aands- og Kulturhistorie. Nogle Hovedsynspunkter skal dog berøres med Henblik paa Erindringsværkets Værd som historisk Kilde.

Ved Vurderingen af enhver Selvbiografi, ikke mindst naar den som Fru Heibergs er skrevet tildels meget længe efter, at de skildrede Begivenheder fandt Sted, maa der som før nævnt først og fremmest kræves et omfattende Kontrolmateriale. Et saadant foreligger i rigt Maal for, hvad man kan kalde *den udadvendte Side* af Fru Heibergs Liv. Til Belysning af hendes Virksomhed ved Teatret har vi først og fremmest den i hendes Fremstilling meget benyttede Overskous Teaterhistorie samt H. Christensens Værk om Det kgl. Teater i

Heibergs Direktørtid; dernæst findes et ikke ringe Stof i Memoirer og Biografier 2), saavel som i Det kgl. Teaters nu tilgængelige Arkiv i Rigsarkivet. Som man maatte vente, indeholder de teaterhistoriske Partier af Et Liv adskillige ligefremme Fejl, og den lidenskabelige Forfægten af det Heibergske Standpunkt giver den ogsaa et Præg af Ensidedighed. Fru Heibergs ^{*}^{*} 49 Fremstilling vil for den store Teaterstrids Vedkommende aldrig blive mere end et Indlæg, men ganske vist et meget vigtigt og højst paaagtelsesværdigt. Om Teater i Almindelighed og om Skuespillersindets Psykologi rummer Værket derudover et righoldigt Stof. "Der findes om Teaterlivet Sætninger, som i Indhold har en bibelsk Fylde" 1).

For Skildringen af Fru Heibergs *personlige* Liv har det foreliggende Kontrolmateriale en meget mangelfuld Karakter. Det vilde være af største Betydning, om vi havde Dagbogsoptegnelser og Brevrækker fra hendes egen Haand, helst Stof, som hun ikke havde benyttet ved Nedskrivningen af sine Erindringer. Men her er vi ikke saa heldigt stillede, som man er ved mange andre Selvbiografier. En kontrollerende Undersøgelse lader sig kun i meget ringe Udstrækning gennemføre, hvor Fru Heiberg skildrer de vigtigste Sider af sit intimere Liv og sin Personligheds Udviklingsfaser.

Vi har fra hele den Del af Fru Heibergs Liv, der sluttede ved Heibergs Død i 1860, i det væsentlige kun Bordskuffekorrespondancen 1830-31, en Samling Smaadigte, der giver Indblik i hendes Følelsesliv i 1840erne og endelig Brevene fra Baderejserne 1854-55 2). Der synes ikke at være ført Dagbøger eller gjort udførligere biografiske Notater i det Heibergske Hjem 3), og udover de fornævnte Breve er der hverken Spor af eller Sandsynlighed for, at Fru Heiberg før eller under sit Ægteskab har ført en egentlig Korrespondance, det være sig med Slægtninge, Venner eller Veninder 4). Hun har ganske vist i vid Udstrækning i Erindringsværket benyttet og citeret Breve, der omhyggeligt er bevaret 5), men det drejer sig her om Korrespondance, som vel kan give positiv Oplysning om enkelte Forhold af Betydning, men ikke om den personlige Udvikling, der er det væsentlige i hendes Selvschildring. Der foreligger Billetter fra den faderlige Ven Collin, vidtløftige Breve fra den gamle Molbech og korte Breve fra Hertz, væsentlig omhandlende Teatret, lidet betydende Breve fra Beundrere og Beundrerinder af hendes Kunst og endelig en Del Breve fra forskellige kendte Personer, skrevet ved særlige Lejligheder. For den allerstørste Del af Erindringsværkets Vedkommende og for den egentlige Hovedperiode i hendes Liv er - bortset fra det rent teaterhistoriske - vort Kontrolmateriale tilfældigt og sparsomt.

Tiden efter Heibergs Død er i Værket behandlet kort og temmelig usammenhængende, men kan til Gengæld belyses ved et meget omfattende og indholdsrigt Brevmateriale. Under sin Enkestand førte Fru Heiberg en livlig ^{*}^{*}^{*}^{*} 50 Korrespondance med Husets Venner, først og fremmest med A. F. Krieger, og Brevene til ham giver et langt mere fyldigt Indblik i hendes Liv end de afsluttende Partier i Erindringsbogen. Foruden Kriegerbrevene findes i offentligt Eje fra denne Periode næppe mere end halvandet Hundrede Breve fra Fru Heiberg, deriblandt en Del til Andræ, Martensen og Hustru, Madvig, Meldahl, Brygger J. C. Jacobsen, et større Antal Breve fra Sceneinstrucricetiden til Berner og en Del til Adoptivdøtrene. Af Breve til hende foreligger mere end et Tusinde, deriblandt ikke faa fra Norske saasom Bjørnstjerne Bjørnson og Hustru. Dette tyder paa, at talrige Breve fra hende vel endnu kan findes i privat Eje.

Om Forfatterindens personlige Liv i Barndommen, Ungdommen og Tiden helt ned til Heibergs Død, de Perioder hvorom Erindringsværket især handler, ved vi saaledes meget lidt ud over, hvad Fru Heiberg selv fortæller, hvorimod vi har en fyldig Viden om hendes senere Liv i Enkestanden, da Erindringsværket for en væsentlig Del blev til og fik sin endelige Form.

Sidestiller man Manuskriptet til Et Liv med Fru Heibergs Breve Aar for Aar, er der fuld Overensstemmelse i hendes Meninger og Domme om Forhold og Personer. Hun var den samme, hvad enten hun skrev med Offentligheden for Øje, eller fortrolig udtalte sig til intime Venner. Derimod er der helt naturligt ikke ringe Forskel paa Udtryksmaaden. Det oprindelige Manuskript har en Del uforbeholdne og djærve Udtalelser og Udtryk i Slægt med, hvad der er saa hyppigt i Brevene til Krieger, men den endelige Form er afslebet, ligesom det stærkt personlige er slettet. Dette betyder dog ikke, at Manuskriptet af Forfatterinden eller hendes Hjælpere er forfalsket, eller at de fremsatte Domme af Hensyn til Offentligheden er ændrede. Urimeligt vilde det iøvrigt være, om Fru Heibergs Hjælpere, karakterfulde og betydelige Personligheder som Krieger, Martensen, Andræ og A. D. Jørgensen, vilde have beskæftiget sig saa indgaaende med og have næret saa dyb Interesse for et Værk, der ikke var Udtryk for Forfatterindens oprigtige Anskuelser og Meninger. Efter det større Kendskab, der nu haves til hele Stoffet, kan der ikke være Tvivl om, at Fru Heiberg skrev sit Erindringsværk med den ærlige Hensigt at sige, hvad der stod for hende som den fulde Sandhed 1). Hendes omhyggelige Bevaring af det Materiale, der tjente som Grundlag for Arbejdet, hendes Ønske om, at det skulde overgives til Rigsarkivet til Brug ved fremtidig Forskning, turde iøvrigt være den bedste Garanti for, at hun ikke frygtede en indgaaende Ransagning af Grundlaget for Selvbiografien.

Betragter man Værkets Værdi som *objektiv* Historie, kan adskillige Mangler paapeges, saavel mindre betydende som meget væsentlige. Det fremgaar tydeligt af de Oplysninger til Erindringsværkets Tekst, som denne Udgave bringer.

Hovedmængden af de af os eller tidligere af andre paaviste positive Fejl skyldes Forvekslinger eller Fejlhuskninger af Datoer, Aarstal, Lokalteter, Roller, Skuespil og Personer, Fejl, der dog i flere Tilfælde er

uden * 51 indgribende Betydning for den omgivende Fremstilling. Paa dette Grundlag at ville forsøge en Bedømmelse af Forfatterindens Hukommelses Art og Skarphed synes haabløst, da hun under Udarbejdelsen i vid Udstrækning har benyttet baade trykt og utrykt Materiale og har støttet sig til mange Hjælpere. Indbefattet Afskriverne har, som i det foregaaende omtalt, i alt 11 Personer lært Manuskriptet helt eller delvis at kende og ydet hende Bistand. De nu ved Arbejdet med 4. Udgave fundne Fejl er hovedsagelig saadanne, som er undgaaet Kriegers og A. D. Jørgensens Opmærksomhed eller paa daværende Tidspunkt ikke har kunnet konstateres.

Som Eksempler paa Erindringsforskydninger, der har større Betydning, kan nævnes, at Fru Heiberg mener at være flyttet til Wexschalls omkr. 1. Januar 1829, medens det i Virkeligheden maa være sket omkr. 1. Marts samme Aar 1). Herved kommer der ind i Værket et misvisende Billede af den første Periode af hendes Ophold der indtil Harboes Død den 21. Marts. Den varede ikke tre Maaneder, som Fru Heiberg skriver, men kun tre Uger, og i disse kan hun næppe have nydt det festlige Liv der, men maa have levet ængsteligt optaget af den voksende Uro om Harboes Person, som utvivlsomt er kommet hende for Øre. Skildringen af det Wexschallske Hjem ligesom det forudgaaende lille Kapitel om Faderens sidste Aar 2) burde være anbragt senere.

Af Betydning er ogsaa den utvivlsomme Erindringsforskydning om Bruddet med Wiehe, hvilket senest maa være sket i Tiden omkring Bødesagen i Januar-Februar 1855. Det er vanskelig tænkeligt, at Fru Heiberg kan have modtaget venskabelige Billetter fra ham efter dette Tidspunkt, og Skildringen af Optrinet ved Opførelsen af "Prindsessen af Taranto" 30. April samme Aar bliver derved ogsaa mindre sandsynlig 3).

Den alvorligste Huskefejl er dog afgjort den, at Fru Heiberg i sit Manuskript til III. Del lader Erindringens Nedskrivning blive paabegyndt i 1856, medens det i Virkeligheden var et Aar tidligere. Forskellige Rettelser tyder paa, at hun har vaklet paa dette Punkt 4); A. D. Jørgensens har i sin Redaktion af det endelige Værk bødet paa Fejlen ved en Stofflytning. Dog bliver den Kendsgerning tilbage, at Fru Heiberg skrev det paagældende Parti (II, 337, 30-339, 38 5)) ud fra en urigtig Forudsætning.

Endelig skal anføres en Erindringsforskydning, der klart belyses gennem en Beretning af Fru Heiberg selv, der er omtrent samtidig med Begivenheden, nemlig hvor hun (III, 151) fortæller om sit sidste Møde med Wiehe. Sammenligner man denne ca. 1879 skrevne Skildring med den, hun giver i sit Brev til Krieger 31. Oktober 1864 6), ses det, at hun i Erindringsværket ikke * * * * * 52 mere husker, at det omtalte Møde fandt Sted tidligere paa Aaret, og hun har glemt, at de derefter endnu en Gang talte sammen, nemlig den 30. Maj 1).

En særlig Kategori af Fejl eller Unøjagtigheder i Værket skyldes Fru Heibergs Vane at citere efter Hukommelsen, ikke blot Vers, men undertiden lange Replikker. Hvor hun afskriver Citater fra Breve, Bøger eller Aviser, er det ofte gjort meget skødesløst, og det kan endog undertiden være vanskeligt at se, om der overhovedet foreligger Citat, saa meget mere, som hun af rent stilistiske Grunde i vid Udstrækning benytter Anførselstegn og Omskrivning til direkte Tale.

Folk, der har kendt baade Fru Heiberg og hendes Erindringsværk, har beklaget den store Forskel, der var imellem hendes mundtlige Foredrag og hendes Bogsprog. De savnede i det sidste hendes Friskhed og Lune, og det skyldtes ikke blot, at man i det skrevne maatte undvære hendes Stemme, Mimik og Gestus; havde man kunnet stenografere hendes Fortællinger, skriver Hauch, vilde der være kommet noget langt friskere, originalere og mere rammende ud deraf 2). De fleste Læsere vil dog vist finde, at Fru Heibergs skriftlige Udtryksmaade i al dens Nøgternhed og Ukunstlethed giver os meget af hendes Væsen og ikke lidt af Kunstnerinden. De mange livfuldt gengivne Optrin, fremhævet ved den hyppige Brug af Replikskifter, som Forfatterinden selv mere eller mindre maa have formet, kunde mange Steder opfordre til Dramatisering og vilde give en Tegner rige Muligheder for at gennemillustrere Værket. Denne Fru Heibergs Trang til at levendegøre Stoffet ved Gengivelse af dramatiske Situationer rummer en særlig Fare for, at Fantasien ændrer Virkeligheden, og at Digtningen tager fat, hvor Erindringen glipper; det er den Fare, som truer alle Memoireforfattere, og vel særlig Kunstnere, ikke mindst naar de som Fru Heiberg skildrer Oplevelser fra forlængst svundne Dage. Om de Sammenblandinger, Overdrivelser og Ensidigbeder, som derved er kommet ind i Værket, kan vort Kontrolmateriale kun spredtvis oplyse; men skønt det især var paa dette Omraade, at Kritiken af Livserindringerne satte ind, viser Oplysningerne i Virkeligheden, naar man betænker Bogens store Omfang, at kun forholdsvis faa Skævheder af denne Art med Sikkerhed har kunnet paavises.

Et novelle- eller romanagtigt Præg antager Fru Heibergs Fortællinger kun sjældent. Hun har i sine Forord 3) selv advaret mod denne Form for Memoirer. Værket indledes med den legendariske Beretning om Moderens Flugt fra Hjemmet 4), og Historien fortælles uden Forbehold. Dog er den ikke formet eller omformet i Fru Heibergs Fantasi, men maa have levet i det Pätges'ske Hjem, da den fortælles andetsteds paa omtrent samme Maade med den ældste Søster. Johanna Magdalena, som Kilde 5). Et romanagtigt * * * * *
* 53 Skær hviler over Fortællingerne om Fiskerkonen i Taarbæk 1) og gamle Ane i Hellebæk 2), men Enkelthederne viser sig her som andetsteds i det hele at være rigtige. Om opdigtede Personer og Begivenheder er der intetsteds Tale.

Den væsentligste Side af Problemet om Fru Heibergs Erindrings Troværdighed turde være denne: I hvilket Omfang har hendes skiftende Sjælstilstande og Stemninger ubevidst øvet Indflydelse paa Indholdet? At senere Tidens Livssyn og Meninger uvilkaarligt kommer til at indvirke paa Fortids Minder, er noget, man maa vente at finde i enhver Selvbiografi. Den hele Udredning af Manuskripterne og Varianternes Tilblivelsestid, som i denne Udgave er søgt gennemført, tager især Sigte paa i denne Henseende at give Grundlag for en Bedømmelse af Værket.

I sin Tid, da Et Liv først udkom, betvivlede en af Anmelderne, Niels Møller 3), Rigtigheden af den Skildring, Fru Heiberg gav af sin Barndom og den første Ungdom. Om end Forholdene i Hjemmet kan have været triste og pinagtige nok, tror han ikke rigtig paa, at det sorte i Barndommen og det hvide i Ungdommen har været saa skarpt adskilte, som det fremstilles. Han formener, at den unge Johanne Luise Pätges snarere har været lystig end tungsindig, og ser i Trine Rar et samtidigt Billede af hende, skrevet af Heiberg, efter at han havde lært hende at kende ogsaa uden for Scenen. Eksempelvis nævner han, at naar Fru Heiberg i Et Liv forsikrer, at det ved Førsteopførelserne af "Aprilsnarrene" intet Øjeblik faldt hende ind, at hun havde nogen Del i Bifaldsstormen, viser hendes Brev til Danselæreren Zangenberg i Aalborg 7. Juni 1826, hvori hun skildrer Premierer, en anden Stemning: "De kan tro det var en Fryd for mig at høre hvorledes Publikum klappede og vare begejstrede over min fremstilling" 4).

Niels Møller angriber ogsaa Fru Heibergs Skildring af Forlovelseshistorien med Hvid og tror ikke, at denne fra første Færd har staaet for hende som den Ubesindighed, hun gør den til. I det Wexschallske Hus har hun istemt den kaade Tone, hun der hørte om sig, og deri har Forlovelsen med Hvid godt passet ind. Først efter at være kommet i Huset hos Fru Gyllembourg, mener han, at det er gaaet op for hende, at hun har været forblindet af en ond Magt. Mod denne Opfattelse af et væsentligt Punkt i Fru Heibergs Ungdomsliv, protesterede A. D. Jørgensen med Vægt, støttet til Samtidskilder. "Gennem Hvids Tiltaler til og Omtale af hende," skriver han, "faar man selvsamme Billed som af hendes egne Erindringer: den tilbageholdne, billedrige, vidunderlig fængslende, men som Kvinde uudviklede Pige. Og man forstaar fuldt ud, hvor stort Misforholdet maatte være imellem de to Personligheder, hvor naturligt det var, at hun havde en vis Sympathi for hans Sværmeri, der stod i en saa stærk og velgjørende Modsætning til de ^{***} 54 "Akteur"-forelskelser, som omgav dem, men at hun dog umulig kunde fængsles af en saa ubetydelig Personlighed" 1). Dog mener ogsaa A. D. Jørgensen, at Fru Heiberg har ladet senere Stemninger influere paa Skildringen af Barndommen, og at hun har malet denne med for mørke Farver. Men i Modsætning til Niels Møller tror han ikke, at den er kunstigt tillavet, men har sin Forklaring i Forfatterindens triste Stemning i 1850ernes Midte, da den blev nedskrevet. Han minder iøvrigt om, at Mænd som Johannes Ewald og Søren Kierkegaard paa selvsamme Maade og i endnu højere Grad har ladet senere Sindstilstande paavirke deres Barndoms minder 2).

Kun paa et enkelt Omraade giver Undersøgelserne, der er foretaget ved Udarbejdelsen af 4. Udgave, Anledning til at føje noget til det foran omtalte. Det er allerede nævnt, at Fru Heiberg paa Grund af Fejlhuskning maa have givet et urigtigt Billede af Perioden mellem Indflytningen hos Wexschalls og Harboes Død ved at male det med for festlige Farver; omvendt vil der vist være Grund til at mene, at Forholdet til Harboe i de sidste Aar før Katastrofen, altsaa i Tiden fra ca. 1826 til Begyndelsen af 1829, ikke har haft et saa haabløst trist Præg, som Fru Heiberg i sin Bog har ladet den have, skønt hun i stigende Grad kan have følt sig tyngt af hans Bejlen. Forskelligt Kildemateriale, der belyser Harboes Embedsforhold, og som ikke har kunnet finde Plads i Noterne til nærværende Udgave, men vil blive offentliggjort i en særlig Undersøgelse af Just Rahbek, tyder paa, at Jfr. Pätges ikke var et saa modvilligt Offer for hans Gavmildhed, som det skildres i Livserindringerne. Det ses saaledes, at ogsaa hun har givet ham Foræring, hvoraf den betydeligste var et Mahognichatol. Hun færdes med ham paa Kildevogn om Sommeren til stor Misundelse for andre Tilbedere 3), og det viser sig, at hun og Søsteren Amalie i Tide og Utide, endog om Søndagen, færdes med Harboe i Klædeudsalg, hvor han var ansat. Man faar Indtryk af, at de to Pigebørn rigeligt har benyttet sig af Lejligheden til at nyde Synet af alt det dejlige Tøj. Saa sent som til Udgangen af Januar 1829 førte Harboe for Jfr. Pätges Bog over alle hendes Spilleaftener, og han fungerede ved Brevskaber som hendes Sekretær 4). Bruddet med ham efter Suspensionen 10. Februar 1829 gik maaske nok i Formen mildt og stille af, men maa i Virkeligheden have haft Katastrofens Karakter. Familien Pätges, Johanne Luise indbefattet, vendte ham Ryggen i hans Ulykkestid. Langt mere end Følelsen af ved at modtage hans Gaver at have medvirket til Uordenen i hans Pengesager har dette senere i Livet naget Fru Heiberg, saa meget mere som det viste sig, at Harboes Forseelse næppe var stor, hvis han da overhovedet havde begaaet noget kriminelt. Hun taler i sit Manuskript om, at de gensidigt skylder hinanden Tilgivelse 5). Det er vel denne Bevidsthed om, at hun ^{***} * 55 bar paa en Skyld over for sin Ungdoms Hjælper og Velgører, der, uden at hun selv har gjort sig det klart, har indvirket paa Skildringen af Forholdet mellem dem i de svundne Dage. Samtidig med, at hun rejste ham et Minde for alt det gode, han havde gjort hende, har hun i Selvforsvar fremhævet og sandsynligvis overdrevet, hvor umulige og haabløse hendes Livsforhold blev ved hans voldsomme Lidenskab og uberettigede Bejlen.

De i Varianterne fremdragne udførligere Oplysninger om de fortvivlede Forhold i det Pätges'ske Hjem vil tilstrækkelig have paavist den mørke Baggrund for Johanne Luisens Barndoms- og første Ungdomstilværelse. Dog kan den Tanke ikke helt afvises, at Skildringen af Barndommen, Trangen til i Erindringsværkets Form at fortælle Heiberg, hvor meget hans Moders Hjem og dernæst deres Forbindelse og Ægteskab havde betydet for hendes Udvikling og senere Berømmelse, kan have bidraget til, at Barndomslivets Elende blev skildret

saa grelt. Oplæsningen af dette Afsnit gjorde som omtalt et stærkt Indtryk paa Heiberg, især Kapitlet, der endte "Dette var mit Hjem".

De skønne Skildringer af Forlovelsen, der belyses gennem Bordskuffekorrespondancen, og af Bryllupet er som omtalt nedskrevet i Sølvbryllupsaaret og faar maaske tildels Præg deraf. Den følgende Fremstilling af den første lykkelige Periode paa Scenen har vel sin Forudsætning i, at Fru Heiberg vil vise, hvor højt hun naaede ved Heibergs Side. A. D. Jørgensen fremhæver som Baggrund for Skildringen af denne Tid den Harme, Forfatterinden maatte føle over 1850ernes hensynsløse Kritik. "Fremstillingen bliver nu," siger han, "en Opgjørelse med Fortiden, Kunstens og Livets Triumfer "gjenopleves", de føres frem for Tanken som Protester mod Samtidens Miskjendelse. Og de træde frem som Minder fra bedre Dage, uvilkaarlig forskjønnede i en Erindring, der aldrig er bleven paavirket af videnskabelige eller kritiske Betæneligheder, men frejdig drømmer sin Ungdoms Drømme om igjen og med ufordulgt Glæde dvæler ved sine Kampe og Sejre" 1).

Da Fru Heiberg i sidste Halvdel af 1860erne skrev II. Del, var hendes Livsvilkaar helt forandrede. "Hun begyndte," skriver A. D. Jørgensen, "efter Krigen og efter den endelige Skilsmisse fra Scenen. Der laa nye Lidelser og nye Sejre imellem. Overfor Publikum havde Fru Heiberg gjenvundet sin gamle Plads, og de systematiske Angreb i Pressen vare forlængst forstummede; men hendes Ægtefælles Død og Fædrelandets Ulykke havde truffet hende smerteligt, og Theatrets synkende Evne og Anseelse gjorde det haabløst at trænge længere frem ad de nye Veje, hun havde betraadt som Maria Stuart og Lady Macbeth. Imidlertid vare nye Opgaver i Hjemmet traadte i Forgrunden, og hendes rige Evner fik ny Næring i de Interesser, som Geheimeraad Kriegers Venskab gav hende Del i; den unge norske Literatur udvidede Blikket til nye Opgaver for den dramatiske Kunst. Under disse Forhold er anden Del skreven; man bliver i denne Vidne til en Udvikling fra det polemisk udfordrende i Erindringen om Fortidens Kampe til den roligere og brede Fremstilling af Episoder og psykologiske Studier af højt Værd."

* - 56

En særlig Interesse knytter sig for denne II. Dels Vedkommende til Fru Heibergs Omtale af Michael Wiehe, et Emne, A. D. Jørgensen ikke kommer direkte ind paa, maaske hæmmet ved det naturlige Hensyn, han maatte skylde endnu efterlevende Personer. Det er allerede foran under Manuskripthistorien paapeget, at Wiehes Død i Efteraaret 1864 synes at have givet Stødet til, at Fru Heiberg paany fordybede sig i Fortidens Minder. Til de smukkeste Partier i denne Del hører Skildringerne af deres festlige Sæmmenspil i 1840erne, og her som i Afhandlingen om Skuespilkunsten mærker man, om end kun dulgt mellem Liniere, hendes dybe Betagelse af ham. Det var en Følelse, der satte Spor i hendes hele senere Liv og derved faar gennemgribende Betydning ogsaa for Forstaaelsen af Erindringsværket. Som omtalt er der i Fru Heibergs Arkiv sammen med Forarbejder til hendes Vaudeviller bevaret en Del Udkast til Smaadigte, for mange til, at Pladsen tillod at trykke dem i denne Udgave. De vil blive offentliggjort sammen med foranomtalte udvidede Materiale til Forstaaelse af Harboespørgsmaalet. I al deres Ubehjælpssomhed fortæller disse Digte, af hvilke flere er daterede, og som vist alle er blevet til omkring Aaret 1846, nogle øjensynlig under Humlebækopholdet i Sommeren samme Aar, om en stærk Følelse, hvis Maal utvivlsomt er Wiehe. Lidenskab er slaaet ud i aaben Flamme, den kan ikke føre til nogen Forening, men hun vil dog ikke undertrykke den:

At jeg elsker, det skal jeg fortryde?
O Verden! vær ikke saa haard!
I alt andet vil jeg dig lyde,
Forstøde en Himmel jeg ikke formaar.

Man nærer ved Læsningen af disse Vers ikke Tvivl om, at de Stemninger, de fortæller om, ganske har behersket Fru Heibergs indre Liv i den Periode, hvor hun, medens Heiberg studerede Stjernerne, hengav sig til sin natlige Musiceren og i stærk Kontrast til sit smertefyldte Indre forfattede sine muntre Vaudeviller. Da hun nu i 1860erne i sit Erindringsværk skrev om denne Tid, har hun naturligvis ikke glemt alt dette, men hun har set derpaa med andre Øjne end 20 Aar tidligere. Og de dæmpede Ord, hvormed hun mindes denne Tid og disse Følelser, faar da Præget af hendes helt forandrede Livsforhold. Bitterheden mod Wiehe efter Bruddet i Teatersagen i 1850erne er traadt tilbage under Vemoden efter hans Død, og hun finder nu Glæde ved at genopleve Minderne fra den skønne Tid, hvor Livet dog fandt Udtryk ved deres festlige Sæmmenspil paa Scenen. Havde hun skrevet om disse Emner paa sine gamle Dage, var Præget sikkert blevet et andet. Som det ses af Varianterne, tog hun da ganske Afstand fra "den utæmmede al Fornuft berøvede, berusede Lidenskab" 1).

III. Del, der især har til Emne Teaterstriden, blev, skønt først skrevet en Snes Aar efter Begivenhederne, præget af Bitterhed og polemisk Indstilling.

* - 57

Fru Heiberg var blevet ægget ved Edvard Brandes' Artikel om Høedt i 1875, og hun regnede med, at der før eller senere vilde kunne blive givet Offentligheden et Vrængbillede af hende og Heiberg, og det var derved, hun havde bevaret sin Udholdenhed til at fremstille sine Anskuelser og Oplysninger om hine Aar 1).

Forstaaeligt er det da, at III. Del og de Partier af IV. Del, der slutter sig dertil, trods stærke Beskæringer ved A. D. Jørgensen, blev saa stærkt præget af Lidenskab. Fru Heiberg havde, skønt der var gaaet saa lang Tid siden Kampens Dage, bevaret sin urokkelige Tro paa sin og Heibergs Ret. Dertil kommer vel ogsaa, at hun gennem syv Aars Erfaring som Sceneinstruktrice havde faaet sine Domme om talrige Teaterspørgsmaal yderligere underbygget. Paa den anden Side er, skriver A. D. Jørgensen, hendes Interesse for Teatret selv kendelig svækket og er traadt mere tilbage. "De, der have været saa glade ved at kunne dokumentere Fru Heibergs formentlige Forfængelighed og Selvgodhed af den Glæde, hvormed hun i de første Dele fortæller om sine Triumfer, ville komme i stor Forlegenhed overfor den Taushed, hvormed hun forbigaar saa megen Hyldest, som vistis hende i senere Aar, for ikke at tale om de utallige Vidnesbyrd om Højagtelse og Beundring, som Tidens bedste Mænd og Kvinder herhjemme ydede hende i Breve og paa saa mange andre Maader. Tingene var den, at hun i sin Tid havde fremdraget saadant som Protest mod en ubillig Miskjendelse; nu var denne Grund ikke mere tilstede. Alligevel ønskede hun ingenlunde at forandre Fremstillingen i de første Dele, skjøndt det jo vilde have været den letteste Sag af Verden; hver Del havde faaet sit særlige Præg, uden at hun selv gjorde sig nogen videre Tanke om det."

Hvad der i det foregaaende er fremdraget om "Et Liv, gjenoplevet i Erindringen" som historisk Kilde, taler ganske imod, at Fru Heiberg skulde have talt bevidst Usandhed og om sit egentlige Jeg have lagt Forklædninger og Masker, svarende til, hvad der var hendes Opgave paa Scenen. Hun vilde utvivlsomt, saa vidt menneskelig muligt, tale Sandhed, hvad der ikke udelukker, at hun kan have fortiet ømtaalige Problemer, særlig indenfor Familielivets Ramme. Om sit inderste Følelsesliv talte hun kun sagte. "Hvor aabenhjertig man end er i sine Meddelelser," slutter hun Værket, "der bliver dog altid hos ethvert alvorligt Menneske en hemmelig Historie imellem Gud og Ens Hjerter, der ikke lader sig meddele" 2).

Men den Lidenskab, som prægede Fru Heiberg, og den rige Fantasi, som var et Hovedmoment i hendes Kunst, var ogsaa til Stede hos hende udenfor Scenen og paavirkede hendes Selvskildring. Hun var først og fremmest Kunstnerinde, hun kan ikke maales med en sædvanlig dagligdags Alen, og dette giver hendes Erindringsværk dets særlige subjektive Karakter. Dette maa fastholdes, naar Værket læses eller anvendes som historisk Kildeskrift. Ingen Beretning i hendes Bog, ej heller nogen deri udtalt Dom om hende selv eller om hendes nærmeste Samtidige, Venner eller Modstandere, bør godtages ^{*} ^{*} 58 uden omhyggelig Hensyntagen til alt, hvad der iøvrigt kan oplyses om Tidspunktet, Forholdene og Sindsstemningen hos hende, da den blev nedskrevet. Denne Erkendelse blev allerede i Realiteten skitseret af A. D. Jørgensen og har her i 4. Udgave paa mange Punkter kunnet uddybes.

Dog beror den Magt, som dette i den danske Litteratur enestaaende Værk siden den første Udgivelse har øvet paa utallige Læsere, ikke paa dets større eller mindre Objektivitet, men paa Interessen for Forfatterindens Personlighed. For denne Interesse kan en større Viden om Dybderne i Fru Heibergs Liv kun virke yderligere ansporende.